

О.Жамьян гүнгийн найруулсан хэл зүйн бичгүүд

СОЁЛЫН ЯАМ

**О.ЖАМЬЯН ГҮНГИЙН НАЙРУУЛСАН
ХЭЛ ЗҮЙН БИЧГҮҮД**

Х

УЛААНБААТАР ХОТ

2023

О.Жамьян гүнгийн найруулсан хэл зүйн бичгүүд

СОЁЛЫН ЯАМ

“МОНГОЛ ҮСЭГТ СУРГАХ ЦАГААН ТОЛГОЙ
ХЭМЭЭХ ДЭВТЭР”

МОНГОЛ БИЧГЭЭС ГАЛИГЛАЖ, ХӨРВҮҮЛСЭН: П.ТӨРБОЛД

ХЯНАСАН: Б.СУВД

ISBN: 978-9919-0-1786-6

“МОНГОЛ ҮСЭГТ СУРГАХ ЦАГААН ТОЛГОЙ ХЭМЭЭХ ДЭВТЭР”

Энэхүү цагаан толгой нь нийт 33 тал, нэг талд 6-8 мөрөөр бичсэн хорголжин барын зохиол. Жамьян гүн 1928 онд өөрийн урьд зохиосон бүтээлүүдээсээ шүүрдэн найруулж, гучин мянган хувь тархаасан зохиол ажээ.

Жамьян гүн энэхүү цагаан толгойнхоо эхэнд “монголын анхны зохиосон нэг зуун үсэг” болон “хойно нэмсэн” олон үсгийг тоочиж, эр хэмээх чанга, эм хэмээх хөндий, эрс хэмээх саармаг гурвын ялгал, хэрхэн хэрэглэх ёсыг бичжээ.

Улмаар аливаа үсгийн үгийн дунд, адагт амьтай орох байдлыг тодорхойлж, а-гийн төрлийн долоон үсгийг юуны учир бичгийн тэргүүнд байхаас бус, бичгийн дунд ба адагт бичиж болохгүйн учрыг тайлбарлажээ. Мөн амьтай үсэг, амьгүй үсгийн учир, дэвсгэр болдог “дагах” арван нэг үсэг, агшлага, эгшлэгийн тухай дурдаад, тэдгээрийн дэвсгэрлэн орох үзүүлжээ. Бас эр хоёр үсэг холбох, эм хоёр үсгийг холбох, эр болон саармаг хоёр үсэг холбох хэлбэрийг нарийвчлан тоочжээ.

Үүний дараа дагах үсгийн ёс буюу нөхцөлийг хэрхэн дагуулахыг үзүүлжээ. Дагах үсэг гэх буюу бусдын эрхт үсэг хэмээхийн учрыг тайлбарлаж, жишээг маш тодорхой харуулжээ. Улмаар дэвсгэр хэмээх амьгүй үсгийг дагах ёсыг ч мөн үзүүлсэн байна.

Төгсгөлийн үг: “Энэхүү цагаан толгойг Монгол улсын Судар бичгийн хүрээлэнгийн дарга Жамьянгийн зохион гаргасан хоёр зүйлийн цагаан толгойгоос бага сагыг өмнө хойно оруулах зэргээр нэгтгэж үзэгчдэд өчүүхэн дөхөм болохыг бодож Хувьсгалт залуучуудын эвлэлийн төв хорооноос хэвлэн нийтлэв” хэмээжээ.

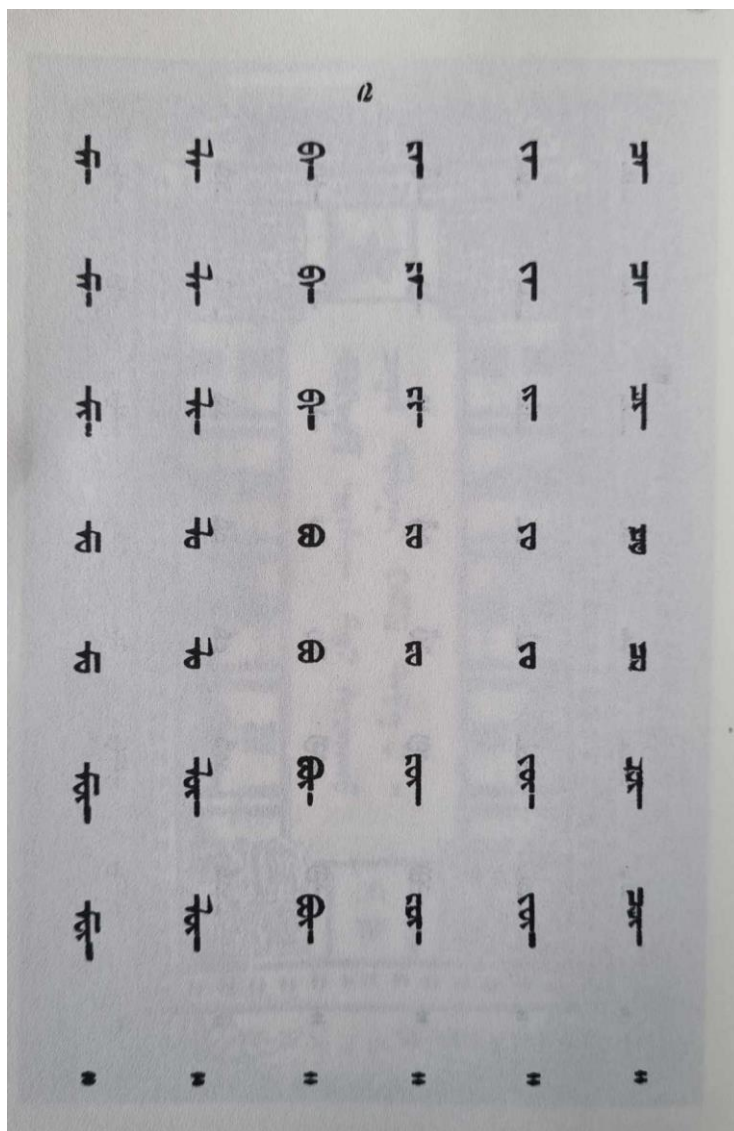
Төгсгөлийн үгээс бид зохиогч уг зохиолоо ямар зохиол ашиглан, хэрхэн бичсэн болон Хувьсгалт залуучуудын эвлэлийн төв хорооноос эрхлэн нийтлүүлсэн болохыг мэдэж болно.

mongyol üsüg-tür suryaqu çayan toluyai kemekü debter

Монгол үсэгт сургах цагаан толгой хэмээх дэвтэр

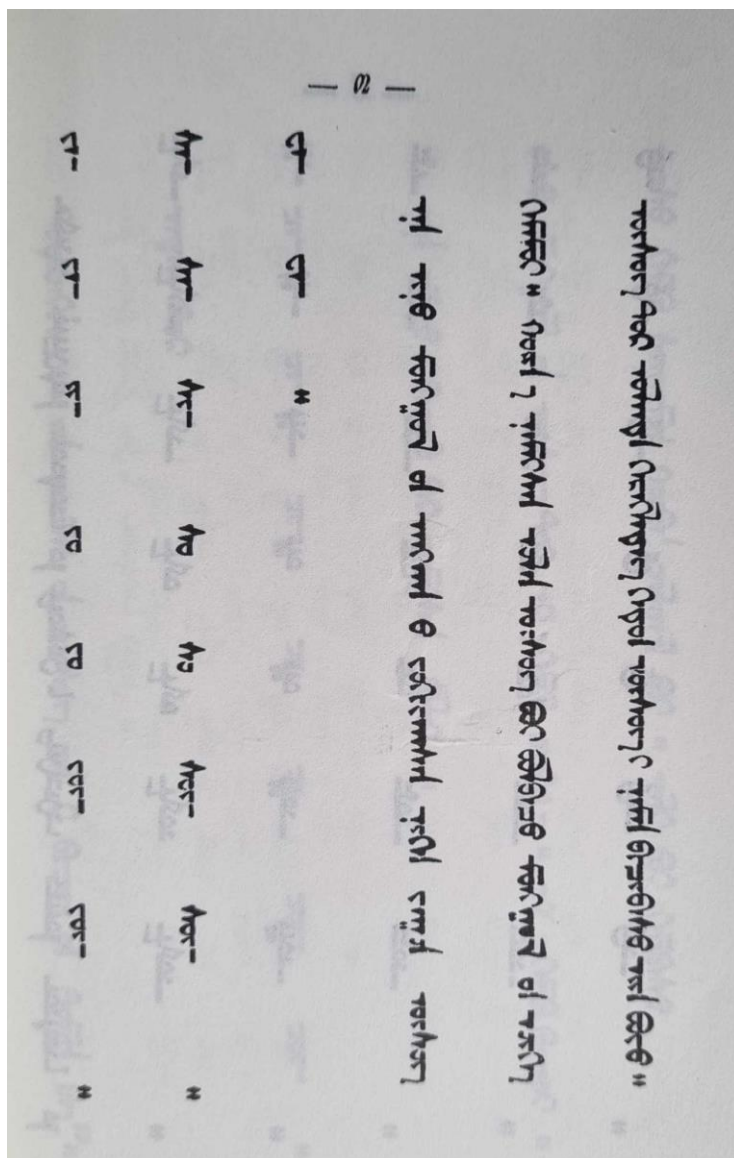

ГАЛИГ

- 02.01 ma me mi mo mu mö mü;
- 02.02 la le li lo lu lö lü;
- 02.03 ba be bi bo bu bö bü;
- 02.04 ra re ri ro ru rö rü;
- 02.05 ja je ji jo ju jö jü;
- 02.06 ča če čī čo ču čö čü;

ХӨРВҮҮЛЭГ

ма мэ ми мо му мө мү; ла лэ ли ло лу лө лү; ба бэ би бо бу бө бү; ра рэ ри ро ру рө рү;
жа жэ жи жо жу жө жү; ча чэ чи чо чу чө чү;

ГАЛИГ

03.01 ya ye yi yo yu yö yü;

03.02 sa se si so su sö sü;

03.03 wa we;

03.04 ene inu mongyol-un angqan-u jokiyaysan nigen jayun üsüg

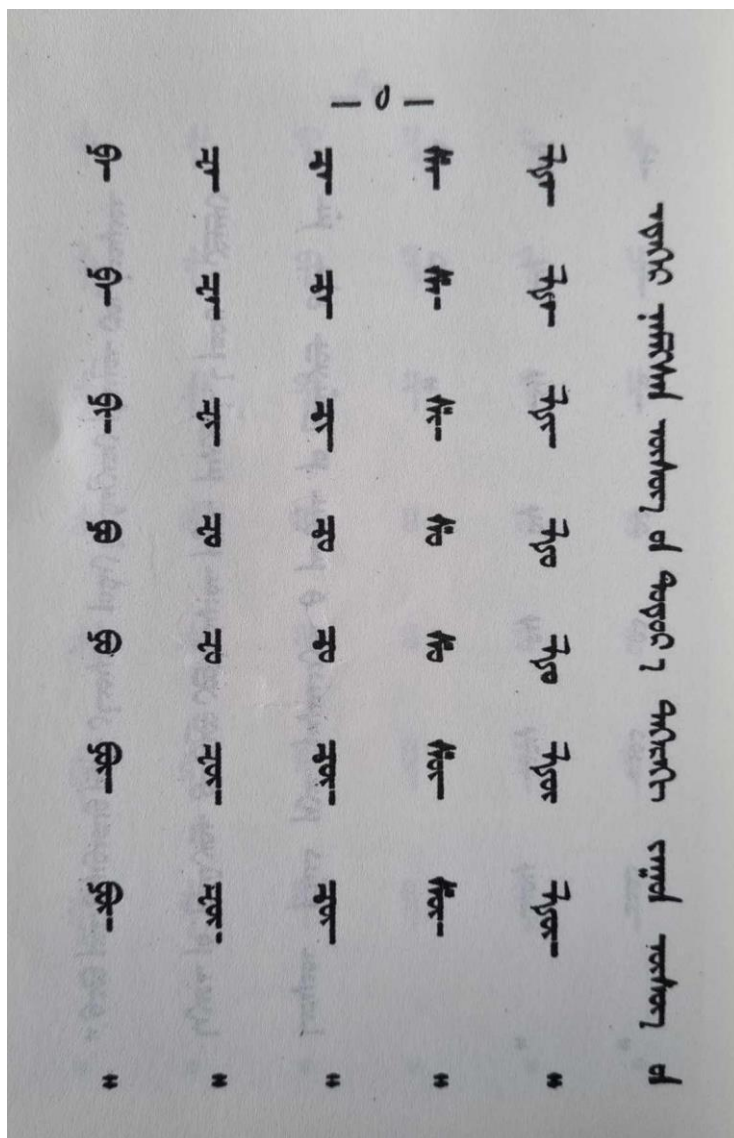
03.05 kememüi. qoyin-a nemegsen olan üsüg bui bolbaçu, man-u mongyol-un üge

03.06 üsüg-tür olanta keregledeg kedün üsüg-i nemen bicibestüi eyin buyu.

ХӨРВҮҮЛЭГ

йа йэ йи йо йу йө йү; са сэ си со су сө сү; ва вэ;

Энэ нь монголын анхны зохиосон нэг зуун үсэг болой. Хойно нэмсэн олон үсэг буй боловч манай монголын үе үсэгт олонтаа хэрэглэсээр бүхүй хэдэн үсгийг нэмж бичих нь

ГАЛИГ

04.01 pa pe pi po pu pö pü;

04.02 za ze zi zo zu zö zü;

04.03 ca ce ci co cu cö cü;

04.04 ša še ši šo šu šö šü;

04.05 lha lhe lhi lho lhu lhö lhü;

04.06 edeger nemegen üsüg-ün dotur-a degereki jayun üsüg-ün

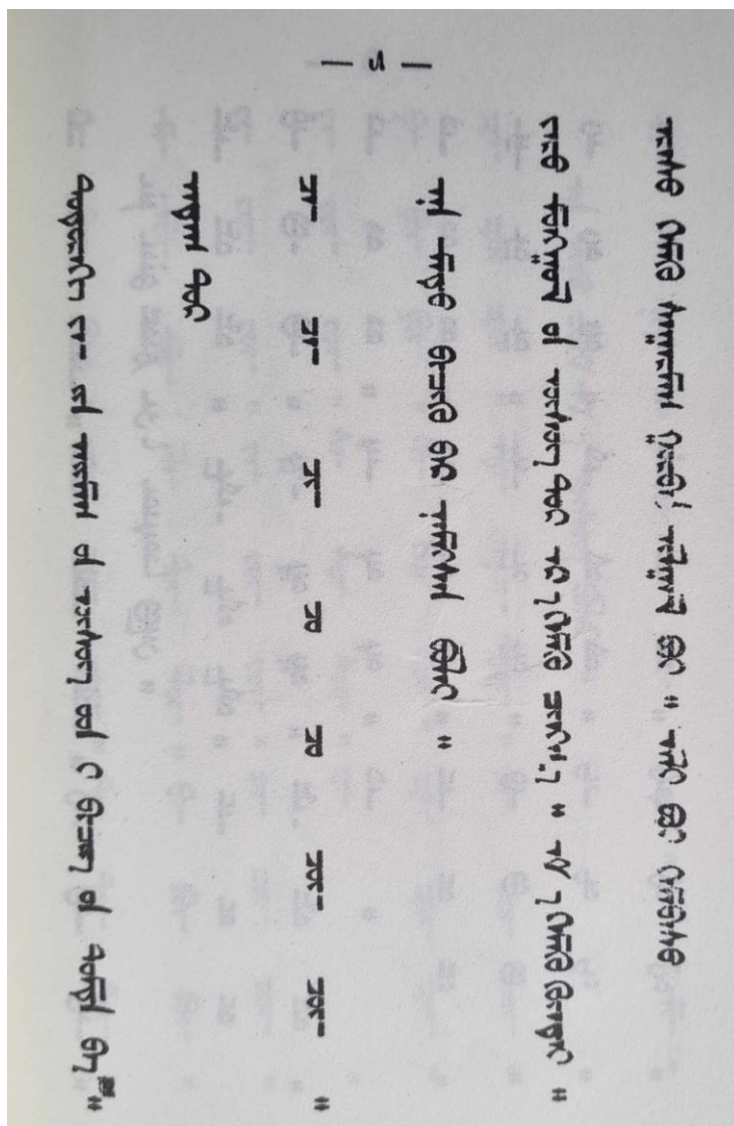
ХӨРВҮҮЛЭГ

па пэ пи по пу пө пү; за зэ зи зо зу зө зү; ца цэ ци цо цу цө цү; ша шэ ши шо шу шө шү;

лха лхэ лхи лхо лху лхө лхү;

Эдгээр нэмсэн үсгийн дотор дээрх зуун үсгийн

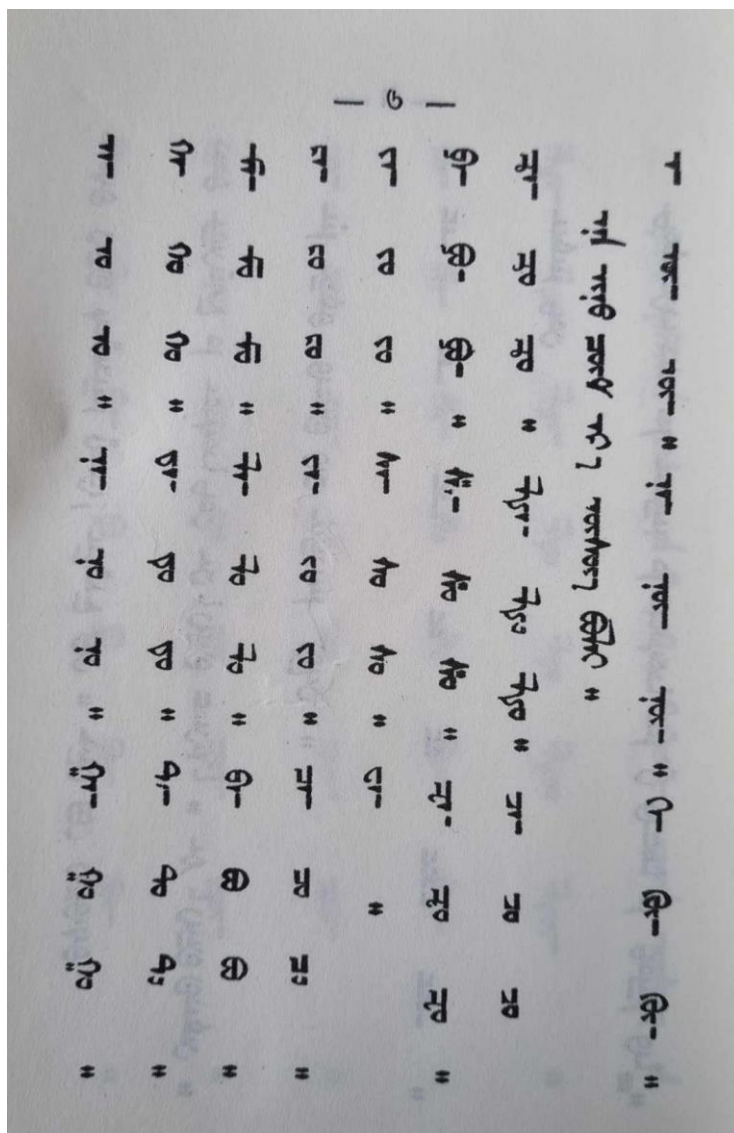
ГАЛИГ

- 05.01 doturaki ja-yin ayimay-un üsüg-üd-i bičig-ün dumda ba
- 05.02 aday-tur
- 05.03 ja je ji jo ju jö jü;
- 05.04 ene met bičikü-ber nemegsen bolai.
- 05.05 yerü mongyol-un üsüg-tür er-e kemekü čingγ-a; em-e kemekü köndei;
- 05.06 ersü kemekü sayarmaγ γurban ilγal bui. ali bui kemebesü,

ХӨРВҮҮЛЭГ

доторх жа-гийн аймгийн үсгүүдийг бичгийн дунд ба адагт жа жу жи жо жу жө жү; энэ мэт бичихээр нэмсэн болой.

Ер монголын үсэгт эр хэмээх чанга, эм хэмээх хөндий, эрс хэмээх саармаг гурван ялгал бий. Аль вэ хэмээвээс,

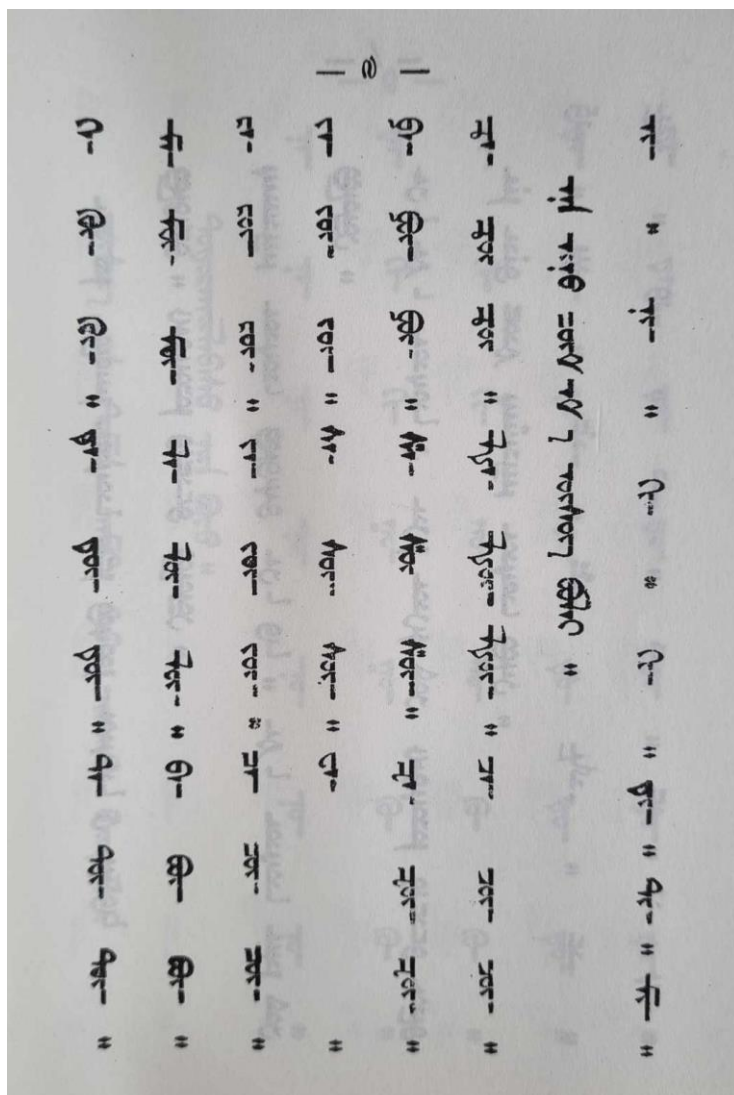

ГАЛИГ

- 06.01 а о u; na no nu; γa γo γu;
- 06.02 qa qo qu; da do du; ta to tu;
- 06.03 ma mo mu; la lo lu; ba bo bu;
- 06.04 ra ro ru; ja jo ju; ča čo ču;
- 06.05 ya yo yu; sa so su; wa;
- 06.06 pa po pu; ša šo šu; za zo zu;
- 06.07 ca co cu; lha lho lhu; ja jo ju;
- 06.08 ene inu čöm er-e üsüg bolai.
- 06.09 e ö ü; ne nö nü; ge gö gü;

ХӨРВҮҮЛЭГ

а о у; на но ну; га го гу; ха хо ху; да до ду; та то ту; ма мо му; ла ло лу; ба бо бу; ра ро ру; жа жо жу; ча чо чу; йа йо йу; са со су; ва; па по пу; ша шо шу; за зо зу; ца цо цу; лха лхо лху; жа жо жу; энэ нь цөм эр үсэг болой.

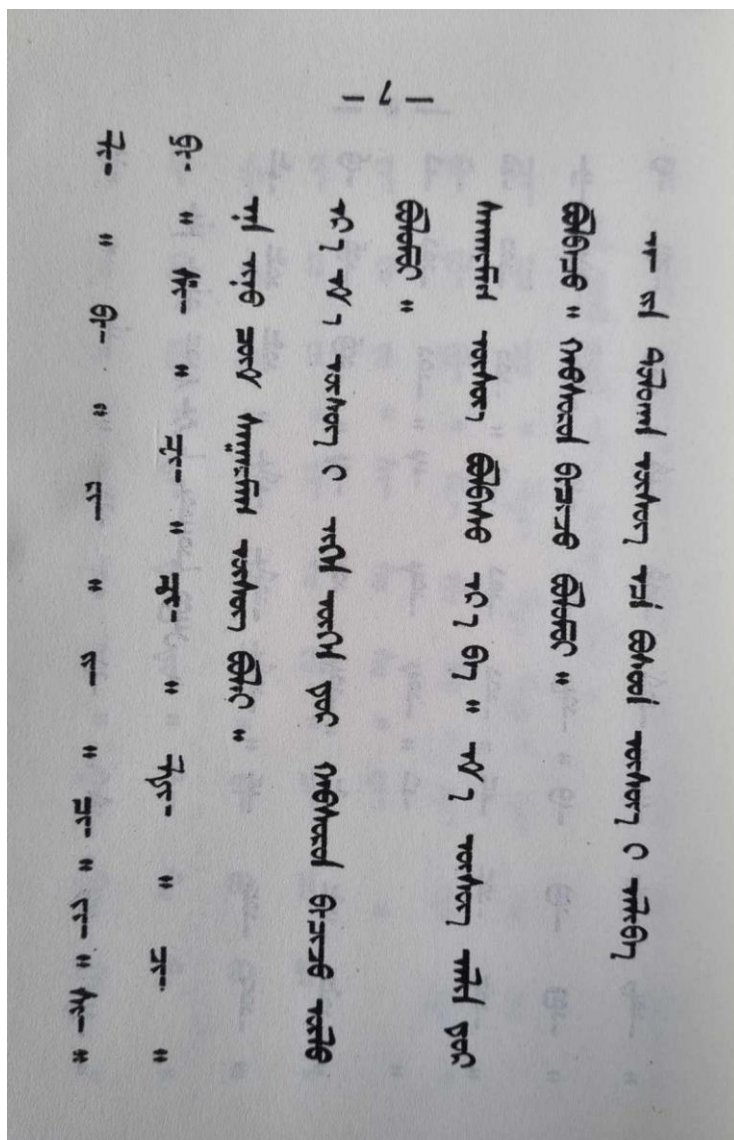

ГАЛИГ

- 07.01 ke kö kü; de dö dü; te tö tü;
- 07.02 me mö mü; le lö lü; be bö bü;
- 07.03 re rö rü; je jö jü; ce čö čü;
- 07.04 ye yö yü; se sö sü; we;
- 07.05 pe pö pü; še šö šü; ze zö zü;
- 07.06 ce cü cü; lhe lhö lhü; je jö jü;
- 07.07 ene inu čöm em-e üsüg bolai.
- 07.08 i; ni; gi; ki; di; ti; mi;

ХӨРВҮҮЛЭГ

э ө ү; нэ нө нү; гэ гө гү; хэ хө хү; дэ дө дү; тэ тө тү; мэ мө мү; лэ лө лү; бэ бө бү; рэ рө рү; жэ жө жү; чэ чө чү; йэ йө йү; сэ сө сү; вэ; пэ пө пү; шэ шө шү; зэ зө зү цэ цө цү; лхэ лхү; жэ жө жү; Энэ нь цөм эм үсэг болой. и; ни; ги; хи; ди; ти; ми;

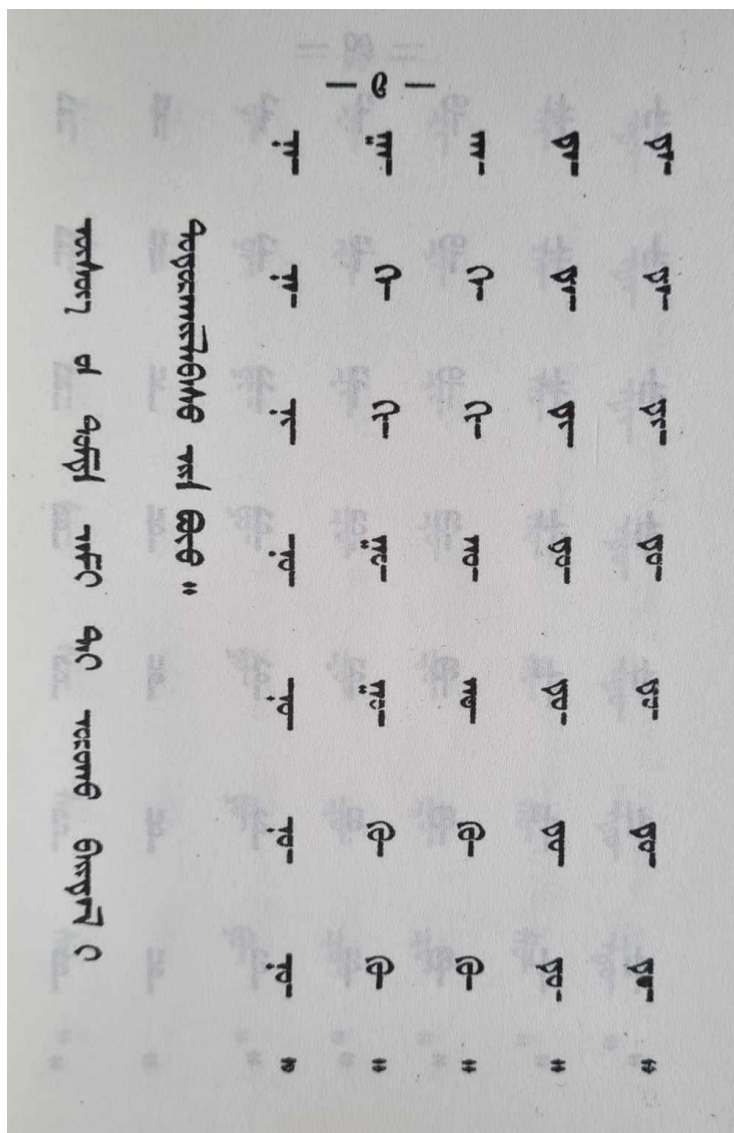

ГАЛИГ

- 08.01 li; bi; ri; ji; či; yi; si;
- 08.02 pi; ši; zi; ci; lhi; ji;
- 08.03 ene inu čöm sayarmay üsüg bolai.
- 08.04 er-e em-e üsüg-i nigen ügen-dür qabsurun bičijü ülü
- 08.05 bolumui.
- 08.06 sayarmay üsüg bolbasu er-e ba em-e üsüg-ün alin-dur
- 08.07 bolbaču qabsurun bičijü bolumui.
- 08.08 a-yin doluyan üsüg-eče busud üsüg-i aliba

ХӨРВҮҮЛЭГ

ли; би; ри; жи; чи; йи; си; пи; ши; зи; ци; лхи; жи.
Энэ нь цөм саармаг үсэг болой.
Эр, эм үсгийг нэг үгэнд хавсран бичиж үл болмуй.
Саармаг үсэг болбоос эр ба эм үсгийн алинд боловч хавсран бичиж болмуй.
А-гийн долоон үсгээс бусад үсгийг аливаа

ГАЛИГ

- 09.01 üsüg-ün dumda ami-tai oruqu bayidal-i
- 09.02 todurqayilabasu eyin buyu.
- 09.03 -na- -ne- -ni- -no- -nu- -nö- -nü-;
- 09.04 -γa- -ge- -gi- -γo- -γu- -gö- -gü;
- 09.05 -qa- -ke- -ki- -qo- -qu- -kö- -kü-;
- 09.06 -da- -de- -di- -do- -du- -dö- -dү-;
- 09.07 -ta- -te- -ti- -to- -tu- -tö- -tү-;

ХӨРВҮҮЛЭГ

үсгийн дунд амьтай орох байдлыг тодорхойлбоос ийн буюу. -на- -нэ- -ни- -но- -ну- -нө- -нү-; -га- -гэ- -ги- -го- -гу- -гө- -гү-; -ха- -хэ- -хи- -хо- -ху- -хө- -хү-; -да- -дэ- -ди- -до- -ду- -дө- -дү-; -та- -тэ- -ти- -то- -ту- -тө- -тү-;

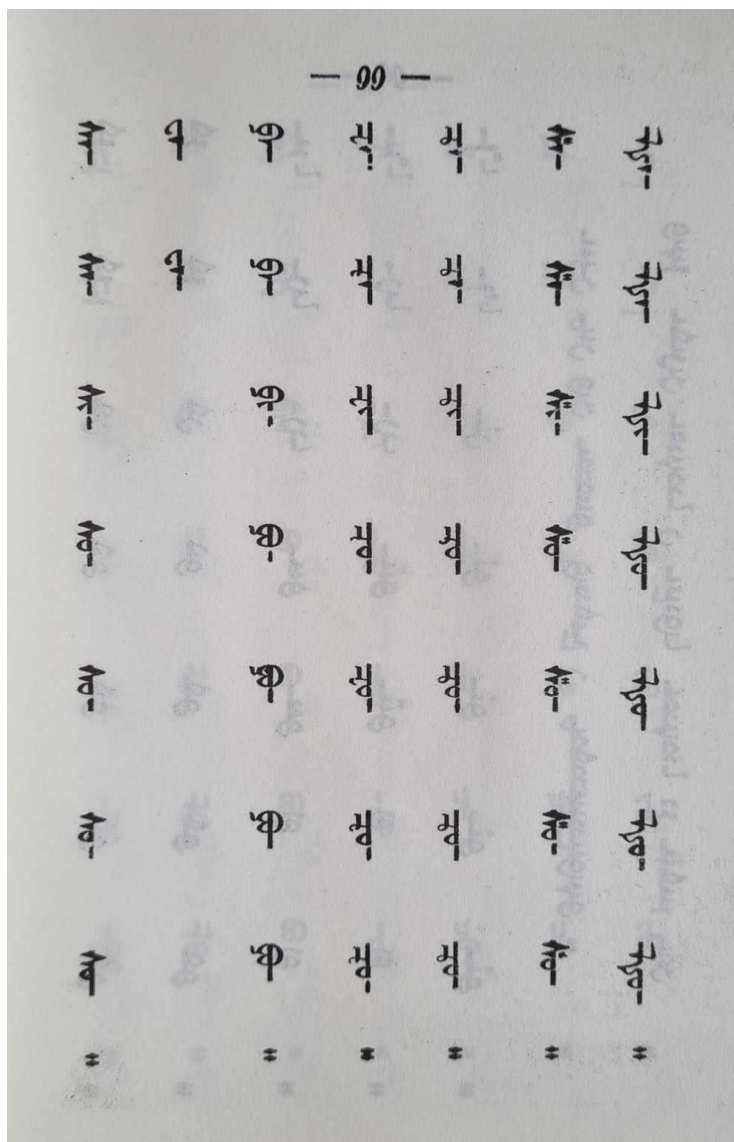

ГАЛИГ

- 10.01 -ma- -me- -mi- -mo- -mu- mö- mü-;
- 10.02 -la- -le- -li- -lo- -lu- -lö- -lü-;
- 10.03 -ba- -be- -bi- -bo- -bu- -bö- -bü-;
- 10.04 -ra- -re- -ri- -ro- -ru- -rö- -rü-;
- 10.05 -ja- -je- -ji- -jo- -ju- -jö- -jü-;
- 10.06 -ča- -če- -či- -čo- -ču- -čö- -čü-;
- 10.07 -ya- -ye- -yi- -yo- -yu- -yö- -yü-;

ХӨРВҮҮЛЭГ

-ма -мэ- -ми- -мо- -му- -мө- -мү-; -ла- -лэ- -ли- -ло- -лу- -лө- -лү-; -ба -бэ- -би- -бо- -бу- -бө-; -ра- -рэ- -ри- -ро- -ру- -рө- -рү-; -жа- -жэ- -жи- -жо- -жу- -жө- -жү-; -ча- -чэ- -чи- -чо- -чу- -чө- -чү-; -йа- -йэ- -йи- -йо- -йу- -йө- -йү-;

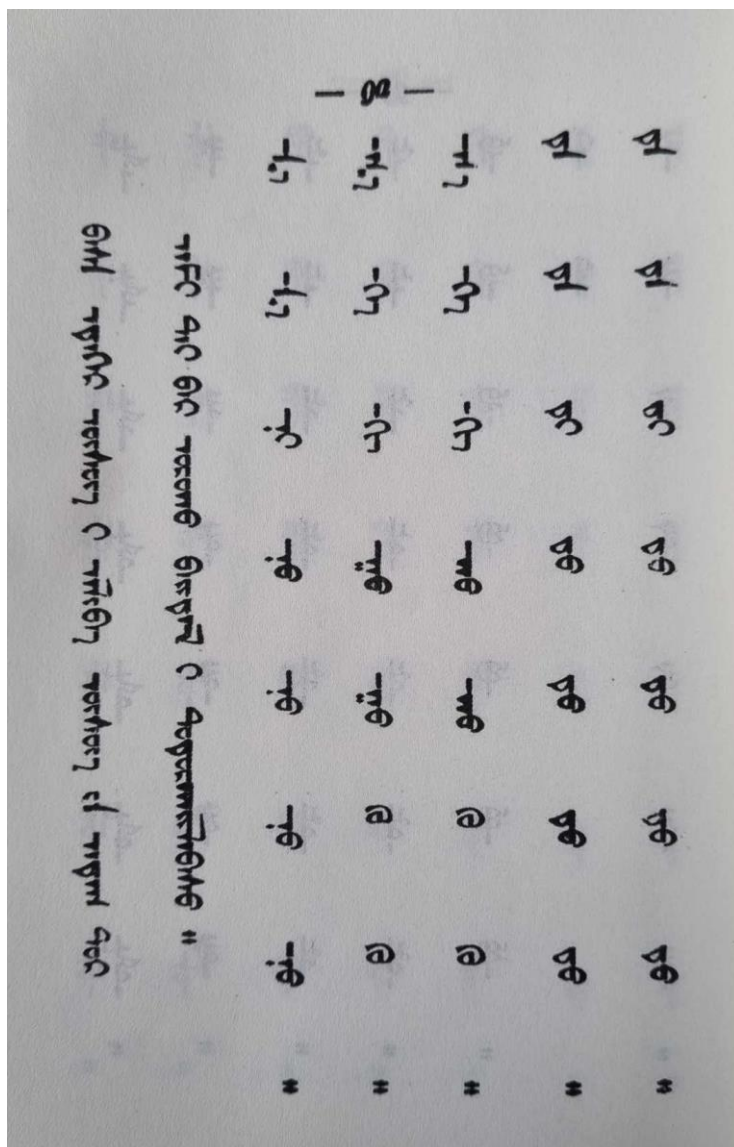

ГАЛИГ

- 11.01 -sa- -se- -si- -so- -sö- -sü-;
- 11.02 --wa- -we-;
- 11.03 -pa- -pe- -pi- -po- -pu- -pö- -pü-;
- 11.04 -za- -ze- -zi- -zo- -zu- -zö- -zü-
- 11.05 -ca- -ce- -ci- -co- -cu- -cö- -cü-;
- 11.06 -ša- -še- -ši- -šo- -šu- -šö- -šü-;
- 11.07 -lha- -lhe- -lhi- -lho- -lhu- -lhö- -lhü-;

ХӨРВҮҮЛЭГ

-са- -сэ- -си- -со- -су- -сө- -сү-; -ва- -вэ-; -па- -пэ- -по- -пу- -пө- -пү-; -за- -зэ- -зи- -зо- -зу- -зө-; -ца- -цэ- -ци- -цо- -цу- -цө- -цү-; -ша- -шэ- -ши- -шо- -шу- -шө- -шү-; -лха- -лхэ- -лхи- -лхо- -лху- -лхө- -лхү-;

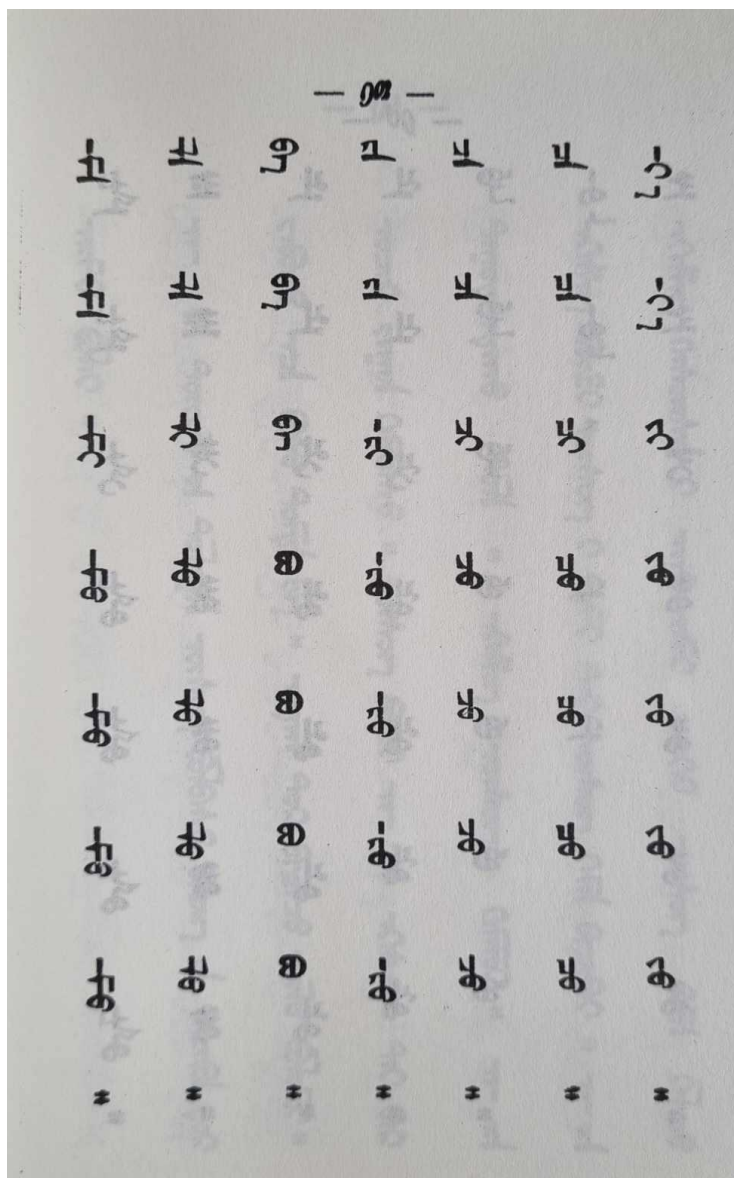
ГАЛИГ

- 12.01 basa edeger üsüg-i aliba üsüg-ün aday-tur
- 12.02 ami-tai-bar oruqu bayidal-i todurqayilabasu;
- 12.03 -n-a -n-e ni no nu nö nü;
- 12.04 -γ-a ge -gi -γo -γu -gö -gü;
- 12.05 -q-a ke -ki -qo -qu -kö -kü;
- 12.06 -da -de -di -do -du -dö -dү;
- 12.07 -ta -te -ti -to -tu -tö -tү;

ХӨРВҮҮЛЭГ

Бас эдгээр үсгийг аливаа үсгийн адагт амьтайгаар орох байдлыг тодорхойлбоос, -н-а -н-э -ни -но -ну -нө -нү; -г-а -гэ -ги -го -гу -гө -гү; -х-а -хэ -хи -хо -ху -хө -хү; -да -дэ -ди -до -ду -дө -дү; -та -тэ -ти -то -ту -тө -тү;

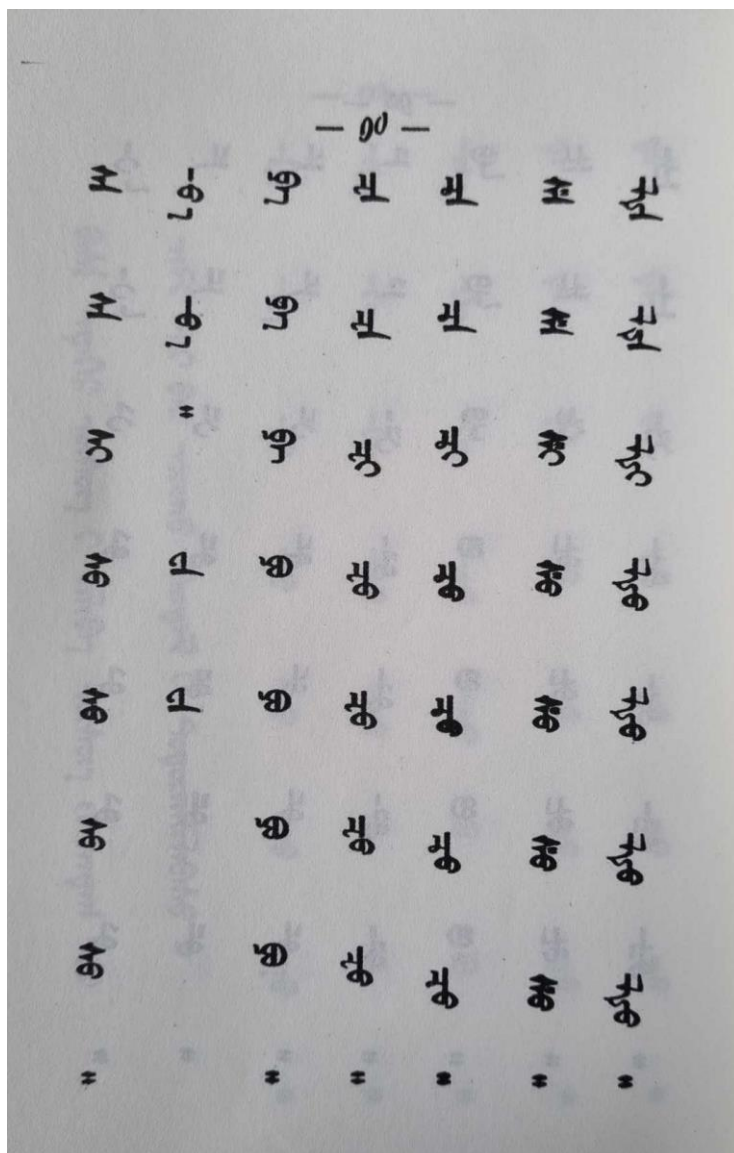

ГАЛИГ

- 13.01 -ma -me -mi -mo -mu -mö -mü;
- 13.02 -la -le -li -lo -lu -lö -lü;
- 13.03 -ba -be -bi -bo -bu -bö -bü;
- 13.04 -ra -re -ri -ro -ru -rö -rü;
- 13.05 -ja -je -ji -jo -ju -jö -jü;
- 13.06 -ča -če -či -čo -ču -čö -čü;
- 13.07 -ya -ye -yi -yo -yu -yö -yü;

ХӨРВҮҮЛЭГ

-ма -мэ -ми -мо -му -мө -мү; -ла -лэ -ли -ло -лу -лө -лү; -ба -бэ -би -бо -бу -бө -бү; -ра -рэ -ри -ро -ру -рө -рү; -жа -жэ -жи -жо -жу -жө -жү; -ча -чэ -чи -чо -чу -чө -чү; -йа -йэ -йи -йо -йу -йө -йү;

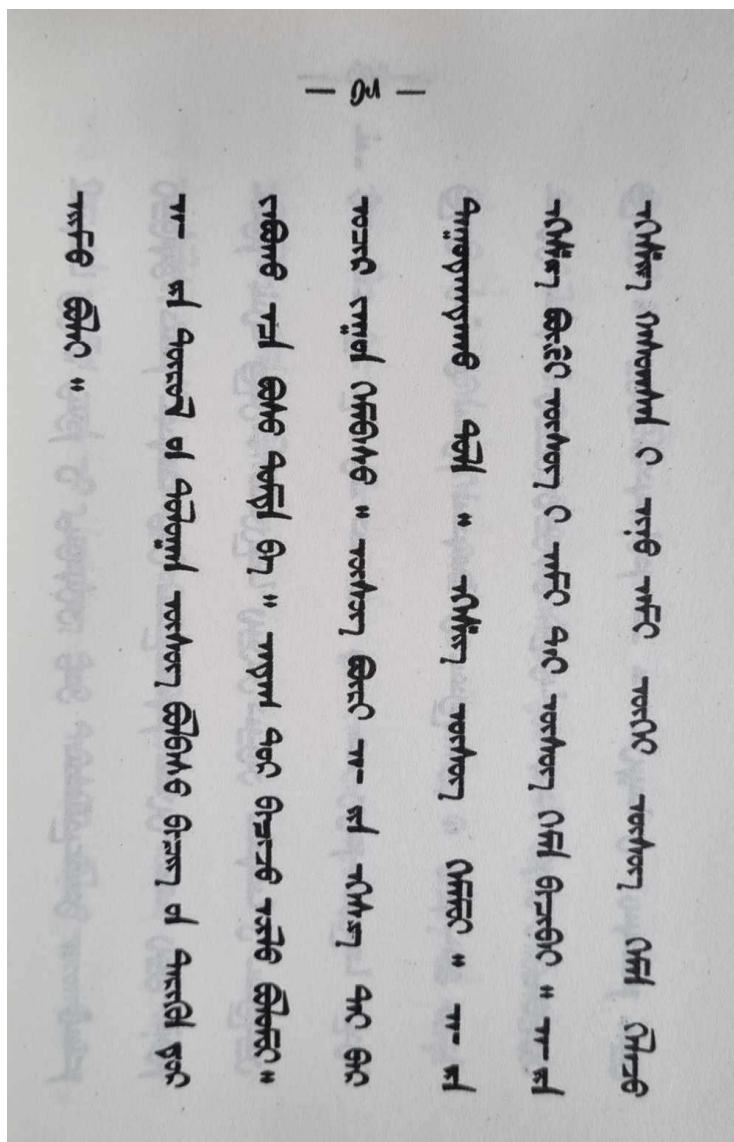

ГАЛИГ

- 14.01 -sa -se -si -so -su -sö -sü;
- 14.02 -w-a -w-e;, -wa -we;
- 14.03 -pa -pe -pi -po -pu -pö -pü;
- 14.04 -za -ze -zi -zo -zu -zö -zü;
- 14.05 -ca -ce -ci -co -cu -cö -cü;
- 14.06 -ša -še -ši -šo -šu -šö -šü;
- 14.07 -lha -lhe -lhi -lho -lhu -lhö -lhü;

ХӨРВҮҮЛЭГ

-са -сэ -си -со -су -сө -сү; -у-а -ү-э; -ва -вэ; -па -пэ -пи -по -пу -пө -пү; -за -зэ -зи -зо -зу -зө -зү; -ца -цэ -ци -цо -цу -цө -цү; па -пэ -пи -по -пу -пө -пү; -ша -шэ -ши -шо -шу -шө -шү; -лха -лхэ -лхи -лхо -лху -лхө -лхү

ГАЛИГ

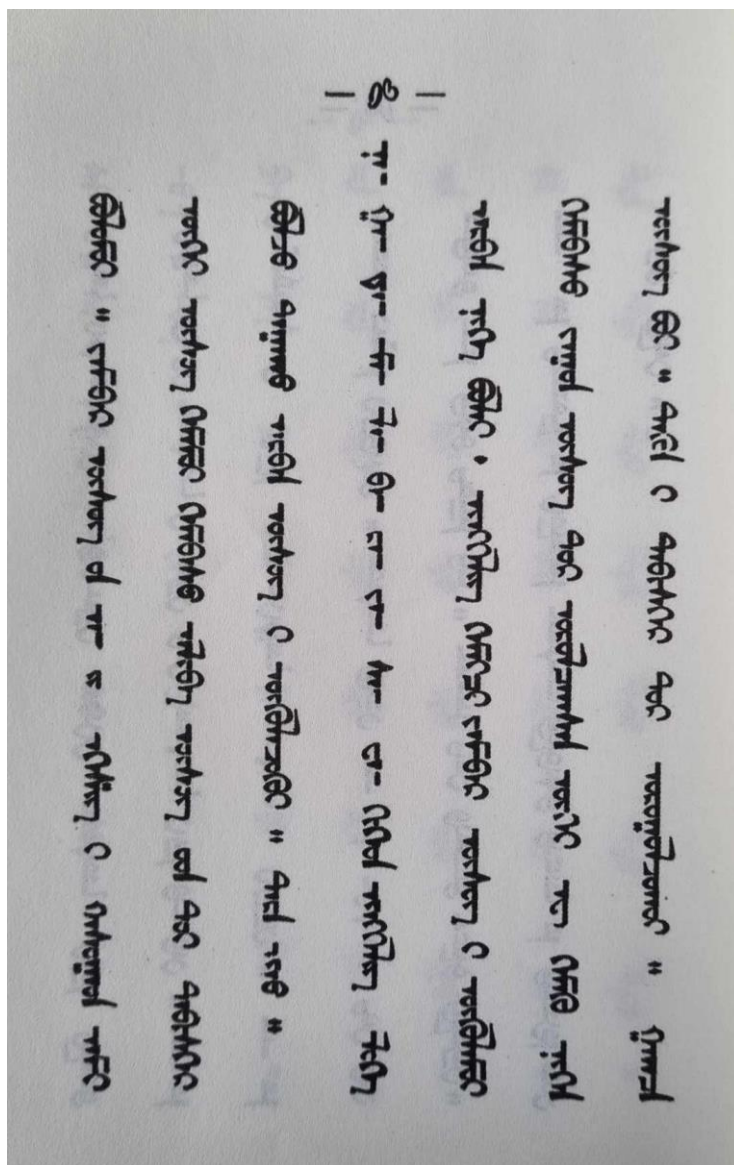
- 15.01 eyimü bolai.
- 15.02 a-yin törül-ün doluyan üsüg bolbasu bičigü-ün terigün-dür
- 15.03 yabuqu-ača busu dumda ba aday-tur bičijü ülü bolumui.
- 15.04 učir yaγun kemebesü, üsüg büri a-yin egesig-tei-ber
- 15.05 dayudaydaq tula, egesig üsüg kememüi. a-yin
- 15.06 egesig бүкүй üsüg-i ami-tai üsüg kemen bičibei. a-yin
- 15.07 egesig qasuyсан-i inu ami ügei üsüg kemen kelejü

ХӨРВҮҮЛЭГ

ийм болой.

А-гийн төрлийн долоон үсэг болбоос бичгийн тэргүүнд явахаас бус, бичгийн дунд ба адагт бичиж үл болмуй. Учир юун хэмээвээс, үсэг бүр А-гийн эгшигтэйгээр дуудагдах тул, эгшиг үсэг хэмээмүй.

А-гийн эгшиг бүхий үсгийг амьтай үсэг хэмээн бичив. А-гийн эгшгийг хассаныг нь амьгүй үсэг хэмээн хэлж

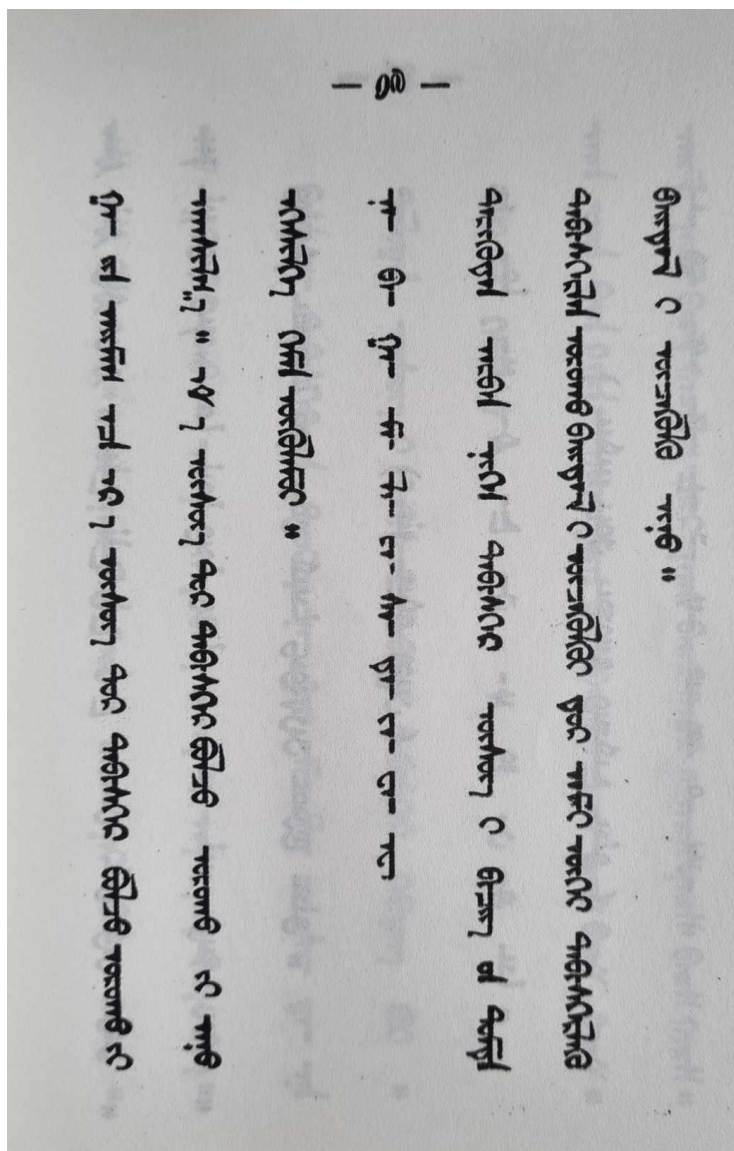

ГАЛИГ

- 16.01 bolumui. yambar üsüg-ün a-yin egesig-i qasuyad ami
- 16.02 ügei üsüg kememüi kemebesü, aliba üsüg-üd-tür debisker
- 16.03 bolju dayaqu arban üsüg-i ögülejükiü. tere inu,
- 16.04 na ya da ma la ba ra ya sa wa kiged ingkelig-lüge
- 16.05 arban nige bolai. ingkelig kemegçi yambar üsüg-i ögülemüi
- 16.06 kemebesü, jayun üsüg-tür orulcaγsan ügei -ng- kemekü nigen
- 16.07 üsüg bui. tegün-i debisker-tür oruyuljuqui. γaγca

ХӨРВҮҮЛЭГ

болмуй. Ямар үсгийн А-гийн эгшгийг хасаад амьгүй үсэг хэмээмүй хэмээвээс, аливаа үсгүүдэд дэвсгэр болж дагах арван үсгийг өгүүлжээ. Тэр у, на га да ма ла ба ра йа са ва хийгээд инхлэг лүгээ арван нэг болой. Инхлэг хэмээгч ямар үсгийг өгүүлмүй хэмээвээс, зуун үсэгт оролцсонгүй -нг- хэмээн нэгэн үсэг буй. Түүнийг дэвсгэрт оруулжээ. Гагц

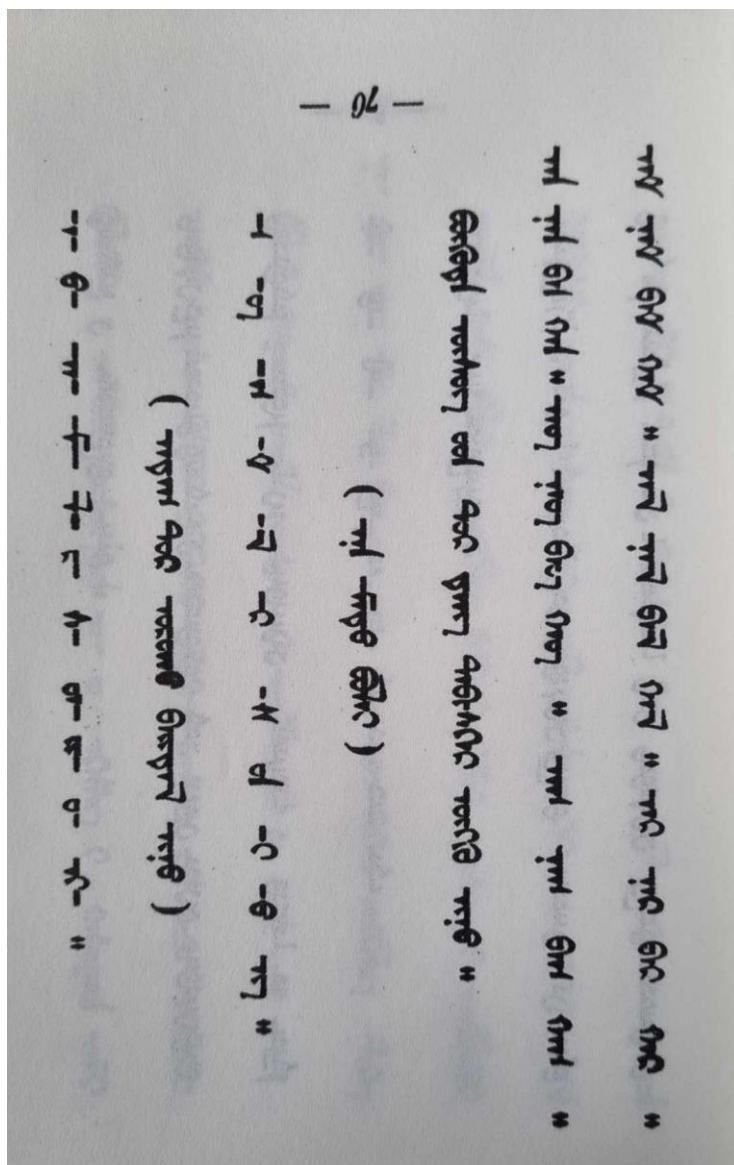
ГАЛИГ

- 17.01 γa-yin ayimay-ača er-e üsüg-tür debisker bolju oruqu-yi
- 17.02 aysily-a, em-e üsüg-tür debisker bolju oruqu-yi anu
- 17.03 egsilge kemen ögülemüi.
- 17.04 na ba γa ma la ra sa da ya wa ng
- 17.05 terigüten arban nigen debisker üsüg-i bičig-ün dumda
- 17.06 debiskerlen oruqu bayidal-i üjegülküi-dür ami ügei debiskerlekü
- 17.07 bayidal-i üjegülkü inu,

ХӨРВҮҮЛЭГ

га-гийн аймгаас эр үсэгт дэвсгэр болж орохыг агшлага, эм үсэгт дэвсгэр болж орохыг нь эгшлэг хэмээн өгүүлмүй.

на ба га ма ла ра са да йа ва нг тэргүүтэн арван нэгэн дэвсгэр үсгийг бичгийн дунд дэвсгэрлэн орох байдлыг үзүүлэхэд амьгүй дэвсгэрлэх байдлыг үзүүлэх нь,

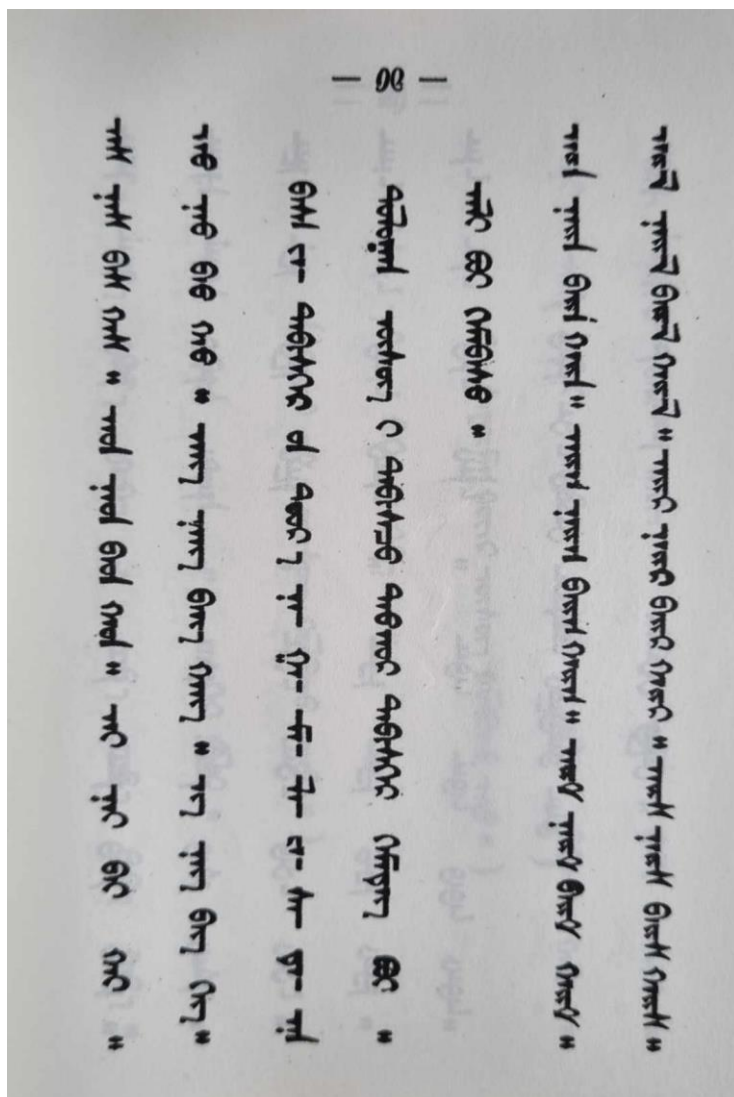

ГАЛИГ

- 18.01 -n- -b- -γ- -m- -l- -r- -s- -d- -y- -u- -ng-;
- 18.02 (adaγ-tur oruqu bayidal anu)
- 18.03 -n -b -γ -m -l -r -s -d -i -o -ng;
- 18.04 (ene metü bolai)
- 18.05 бүгүдэ үсүг-үд-түр данг дебискер өгкү ину;
- 18.06 an nan ban qan; ab nab bab qab; аγ наγ баγ қаγ;
- 18.07 am nam bam qam; al nal bal qal; ar nar bar qar;

ХӨРВҮҮЛЭГ

-н- -б- -г- -м- -л- -р- -с- -д- -й- -у- нг; (адагт орох байдал нь) -н -б -г -м -л -р -с -д -й -у - нг (энэ мэт болой)
 Бүгд үсгүүдэд дан дэвсгэр өгөх нь, ан нан бан хан; аб наб баб хаб; аг наг баг хаг; ам нам бам хаб; ал нал бал хал; ар нар бар хар;

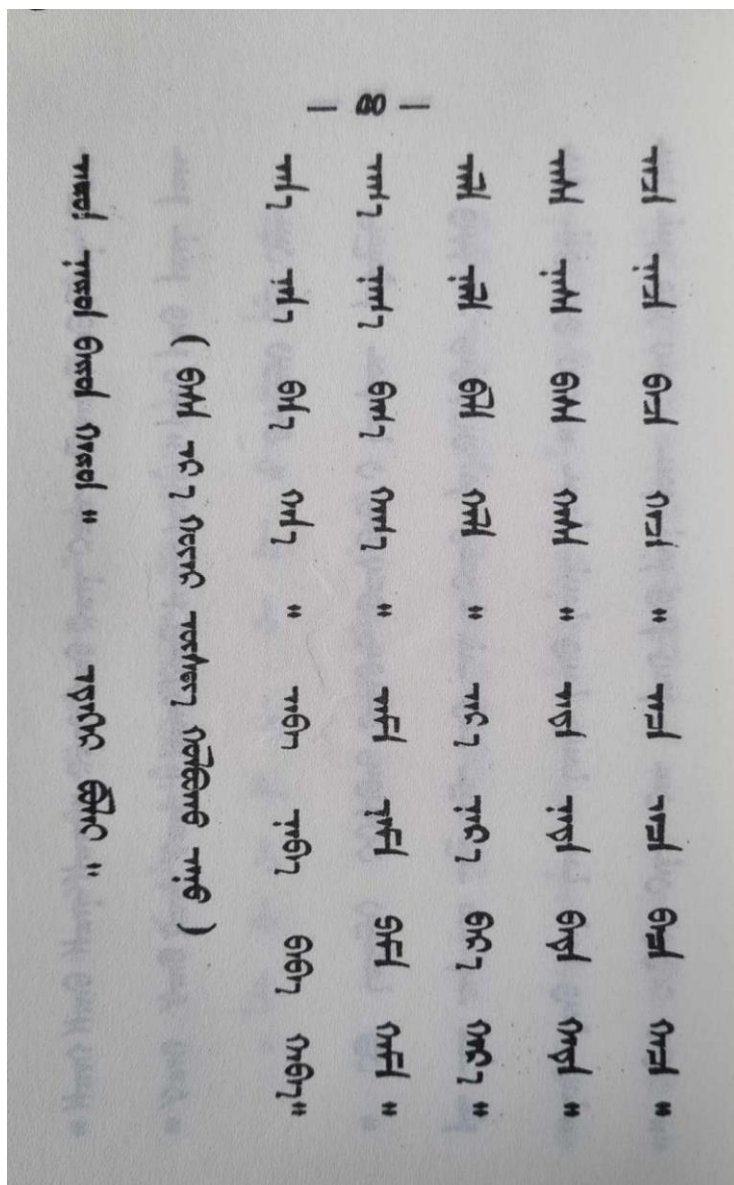

ГАЛИГ

- 19.01 as nas bas qas; ad nad bad qad; ay nay bay qay;
- 19.02 au nau bau qau; ang nang bang qang; eg neg beg keg;
- 19.03 basa ya debisker-ün door-a na ya ma la ra sa da ene
- 19.04 doluyan üsüg-i debisçü dabqur debisker kemedeg bui.
- 19.05 ali bui kemebesü,
- 19.06 ayin nayin bayin qayin; ayiү nayiү bayiү qayiү; ayim nayim bayim qayim;
- 19.07 ayil nayil bayil qayil; ayir nayir bayir qayir; ayis nayis bayis qayis;

ХӨРВҮҮЛЭГ

ас нас бас хас; ад над бад хад; ай най бай хай; ау нау бау хау; анг нанг банг ханг; эг нэг бэг хэг; бас йа дэвсгэрийн доор на га ма ла ра са да энэ долоон үсгийг дэвсэж давхар дэвсгэр хэмээдэг буй. Аль вэ хэмээвээс, айин найин байин хайин; айиг найиг байиг хайиг; айим найим байим хайим; айил найил байил хайил; айир найир байир хайир; айис найис байис хайис;

ГАЛИГ

- 20.01 ayid nayid bayid qayid; edeger bolai.
- 20.02 (basa er-e qoyar üsüg qolbuqu anu)
- 20.03 an-a nan-a ban-a qan-a; aba naba baba qaba;
- 20.04 aq-a naq-a baq-a qaq-a; ama nama bama qama;
- 20.05 ala nala bala qala; ar-a nar-a bar-a qar-a;
- 20.06 asa nasa basa qasa; ada nada bada qada;
- 20.07 aja naja baja qaja; aĉ naĉa baĉ qaĉa;

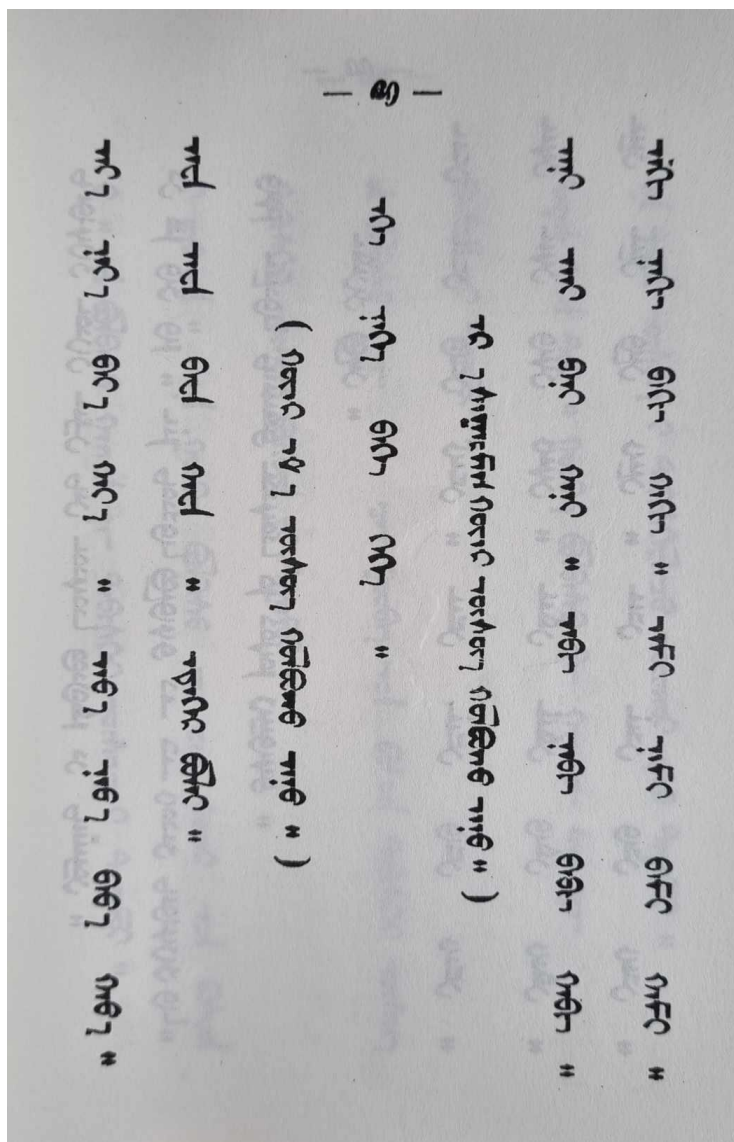
ХӨРВҮҮЛЭГ

айид найид байид хайид; эдгээр болой.

(Бас эр хоёр үсэг холбох нь)

ан-а нан-а бан-а хан-а; аба наба баба хаба; ах-а нах-а бах-а хах-а; аг-а наг-а баг-а хаг-а; ама нама бама хама; ала нала бала хала; ар-а нар-а бар-а хар-а; аса наса баса хаса; ада нада бада хада; ажа нажа бажа хажа; ача нача бача хача;

ГАЛИГ

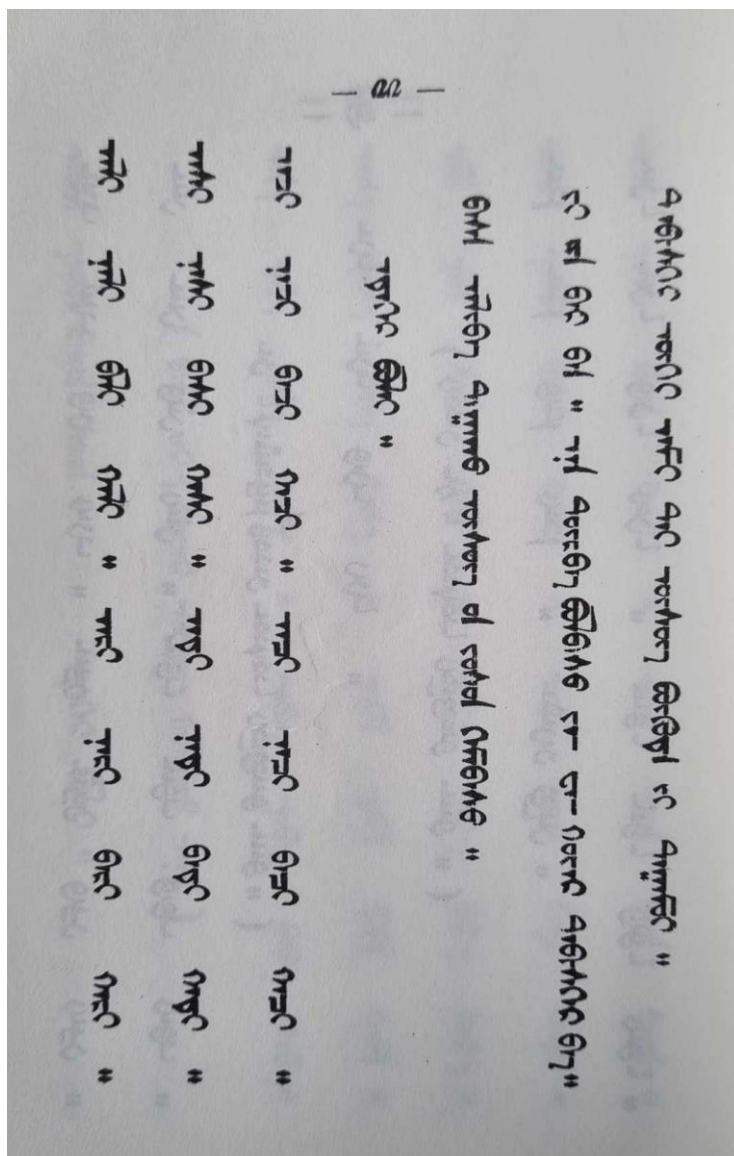
- 21.01 ay-a nay-a bay-a qay-a; aw-a naw-a baw-a qaw-a;
- 21.02 awa nawa bawa qawa edeger bolai.
- 21.03 (qoyar em-e üsüg qolbuqu anu,)
- 21.04 eke neke beke keke,
- 21.05 (er-e sayarmaᠭ qoyar üsüg qolbuqu anu,)
- 21.06 ani nani bani qani; abi nabi babi qabi;
- 21.07 agi nagi bagi qagi; ami nami bami qami;

ХӨРВҮҮЛЭГ

ай-а най-а бай-а хай-а; ау-а нау-а бау-а хау-а; ава нава бава хава эдгээр болой.

(Хоёр эм үсгийг холбох нь,) эхэ нэхэ бэхэ хэхэ;

Эр саармаг хоёр үсэг холбох нь, ани нани бани хани; аби наби баби хаби; аги наги баги хаги; ами нами бами хами;

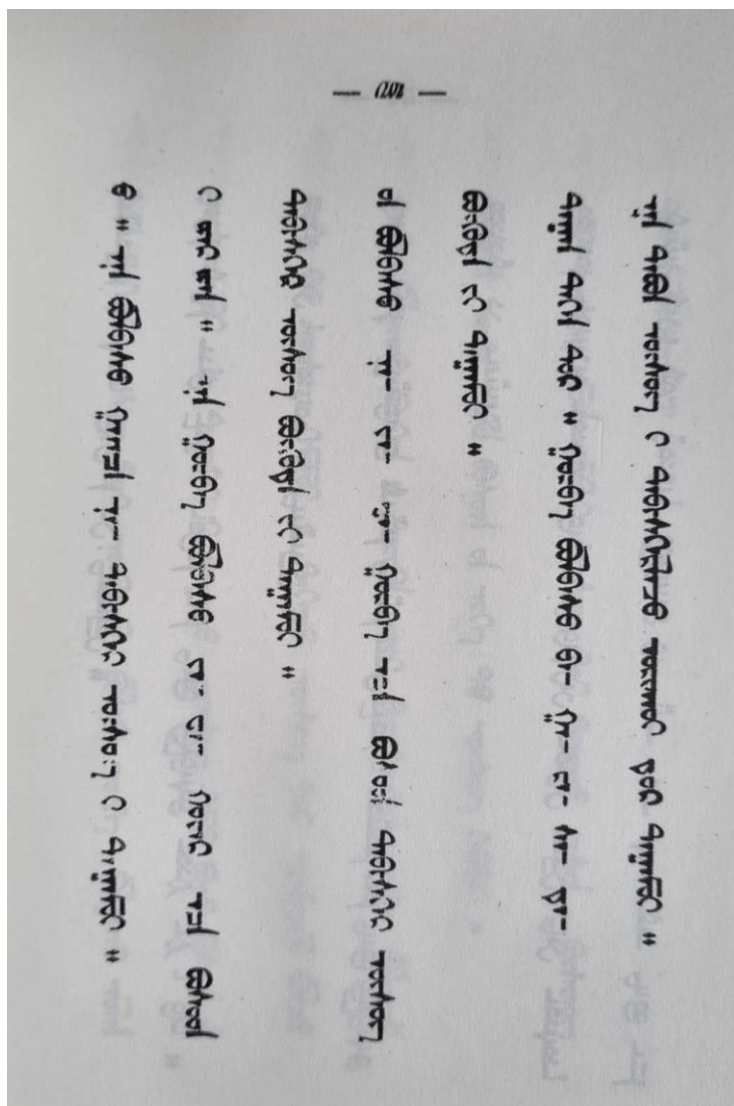

ГАЛИГ

- 22.01 ali nali bali qali; ari nari bari qari;
- 22.02 asi nasi basi qasi; adi nadi badi qadi;
- 22.03 aji naji baji qaji; ači nači bači qači,
- 22.04 edeger bolai.
- 22.05 basa aliba dayaqu üsüg-ün yosun kemebesü,
- 22.06 -yi -yin -bar -ban; ene dörbe bolbasu, ya wa qoyar debisker ba,
- 22.07 debisker ügei ami-tai üsüg бүгүде-yi dayamui.

ХӨРВҮҮЛЭГ

али нали бали хали; ари нари бари хари; аси наси басы хаси; ади нади бад хад; ажи нажи баж хаж; ачи начи бачи хачи эдгээр болой. Бас аливаа дагах үсгийн ёс хэмээвээс, -йи -йин -бар -бан энэ дөрөв болбоос йа ва хоёр дэвсгэр ба дэвсгэргүй амьтай үсэг бүгдийг дагамуй.

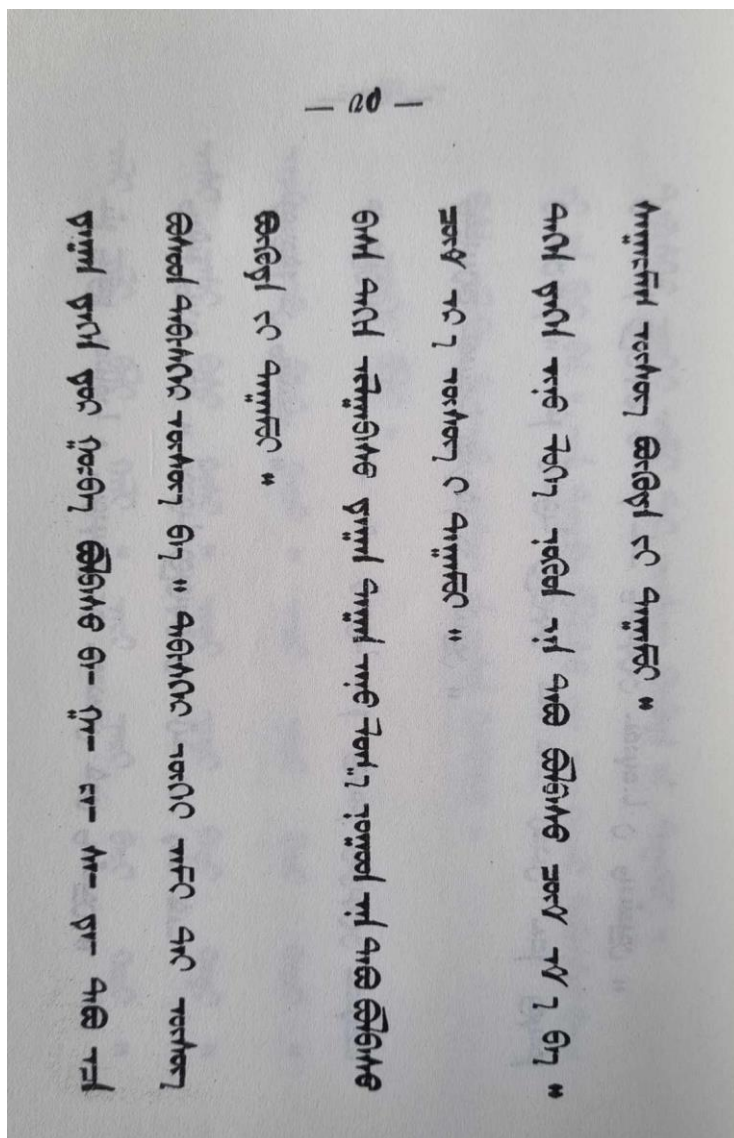

ГАЛИГ

- 23.01 -u ene bolbasu γaγča na debisker üsüg-i dayamui.
- 23.02 -i -iyar -iyan, ene γurba bolbasu ya wa qoyar-ača busud
- 23.03 debisker üsüg бүгүдe-yi dayamui.
- 23.04 -un bolbasu na ya wa γurba-ača busud debisker üsüg
- 23.05 бүгүдe-yi dayamui.
- 23.06 -таγан -tegen -tur γurba bolbasu ba γa ra sa da
- 23.07 ene tabun üsüg-i debiskerlejü oruqui-dur dayamui.

ХӨРВҮҮЛЭГ

-у энэ болбоос гагц на дэвсгэр үсгийг дагамуй. -и -ийар -ийан энэ гурав болбоос йа ва хоёроос бусад дэвсгэр үсэг бүгдийг дагамуй. -ун болбоос най а ва гурваас бусад дэвсгэр үсэг бүгдийг дагамуй. -таγан -тэгэн -тур гурав болбоос ба га ра са да энэ таван үсгийг дэвсгэрлэж ороход дагамуй.

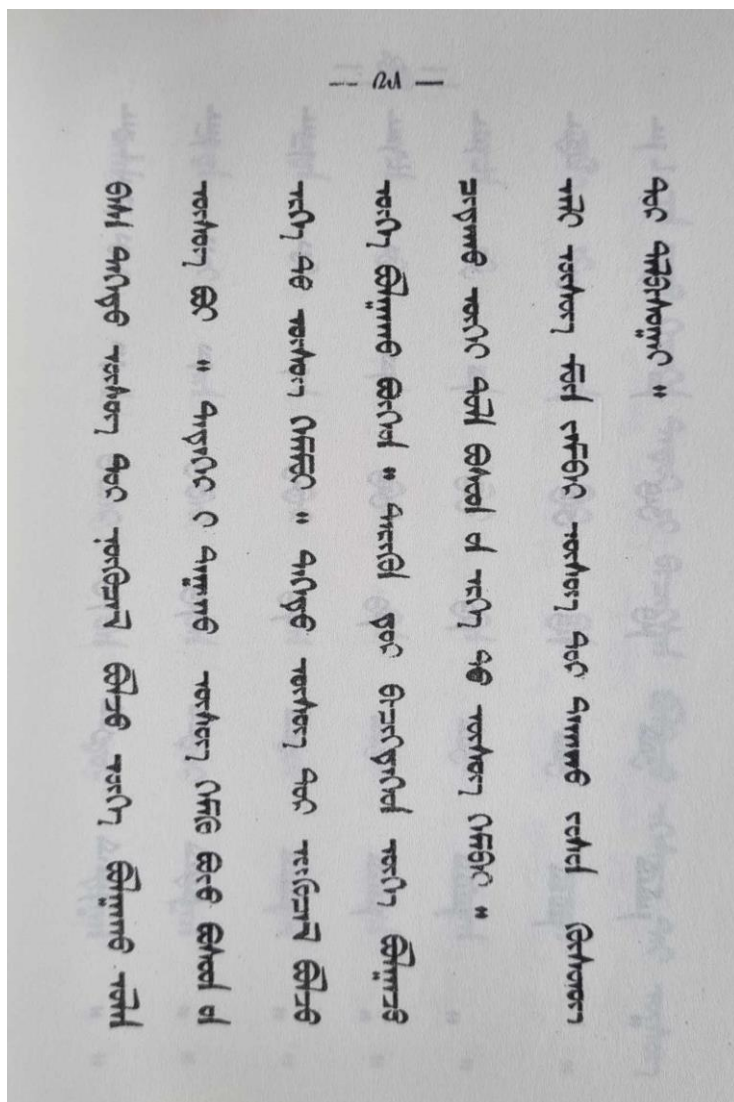

ГАЛИГ

- 24.01 -dayan -degen -dur, yurba bolbasu ba ya ra sa da tabu-ača
- 24.02 busud debisker üsüg ba, debisker ügei ami-tai üsüg
- 24.03 бүгүде-йи дагамуй.
- 24.04 basa dakin liyabasu, -dayan -tayan anu -luγ-a -nuγud ene tabu bolbasu
- 24.05 чөм эр-е үсүг-и дагамуй.
- 24.06 -tegen -degen inu -lüge -nügüd ene tabu bolbasu чөм эм-е ба
- 24.07 sayarmay üsüg бүгүде-йи дагамуй.

ХӨРВҮҮЛЭГ

-даган -дэгэн -дур гурав болбоос ба га ра са да таваас бусад дэвсгэр үсэг ба дэвсгэргүй амьтай үсэг бүгдийг дагамуй.
 Бас дахин ялгаваас, -даган -таган ану -луг-а -нугуд энэ тав болбоос, цөм эр үсгийг дагамуй. -дэгэн -тэгэн ину -лүгэ -нүгүд энэ тав болбоос, цөм эм ба саармаг үсэг бүгдийг дагамуй.

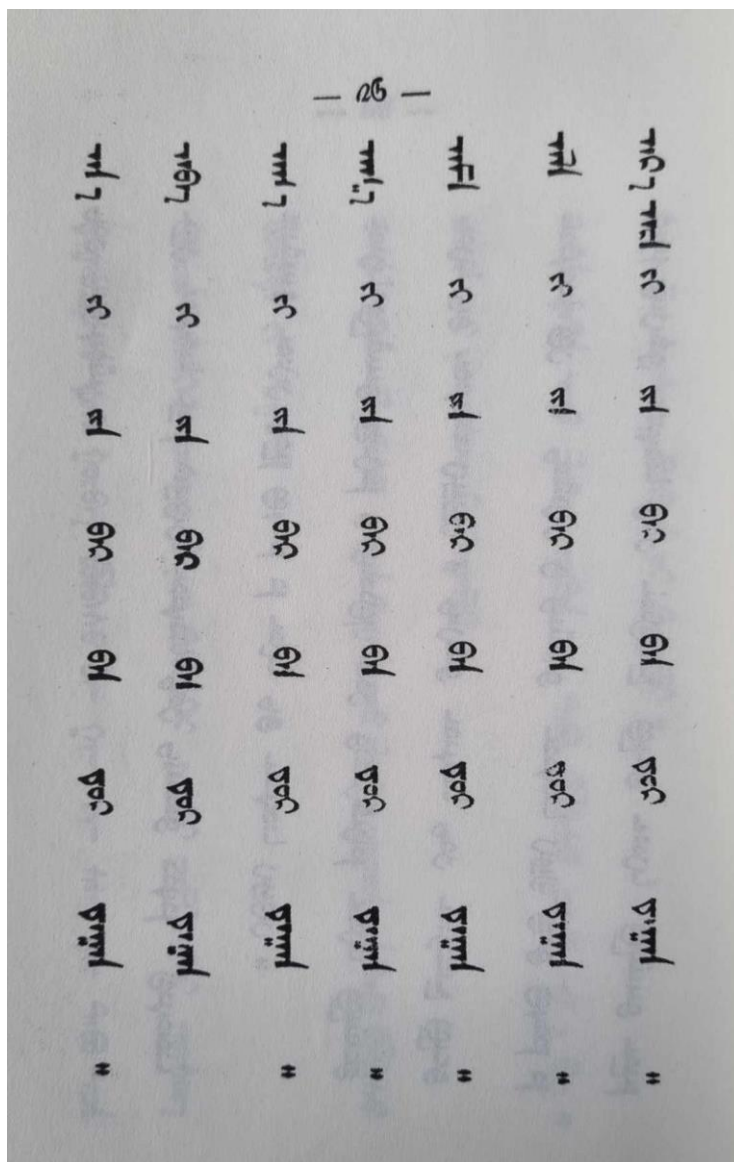

ГАЛИГ

- 25.01 basa degedü üsüg-tür nöküçel bolju üge bolyaqu olan
- 25.02 üsüg bui. tedeger-i dayaqu üsüg kemekü buyu busud-un
- 25.03 erke-tü üsüg kememüi. degedü üsüg-tür nöküçel bolju
- 25.04 üge bolyaqu böged terigün-dür biçigdeged üge bolyaju
- 25.05 čidaqu ügei tula busud-un erke-tü üsüg kemebei.
- 25.06 ali üsüg mön yambar üsüg-tür dayaqu yosun küsünüg
- 25.07 -tür talbisuγai.

ХӨРВҮҮЛЭГ

Бас дээд үсэгт нөхцөл болж үг болгох олон үсэг бий. Тэдгээрийг дагах үсэг хэмээх буюу бусдын эрхт үсэг хэмээмүй. Дээд үсэгт нөхцөл болж үг болгох бөгөөд тэргүүнд бичигдээд үг болгож чадахгүй тул бусдын эрхт үсэг хэмээв. Аль үсэг мөн ямар үсэгт дагах ёс хүснэгт тавьсугай.

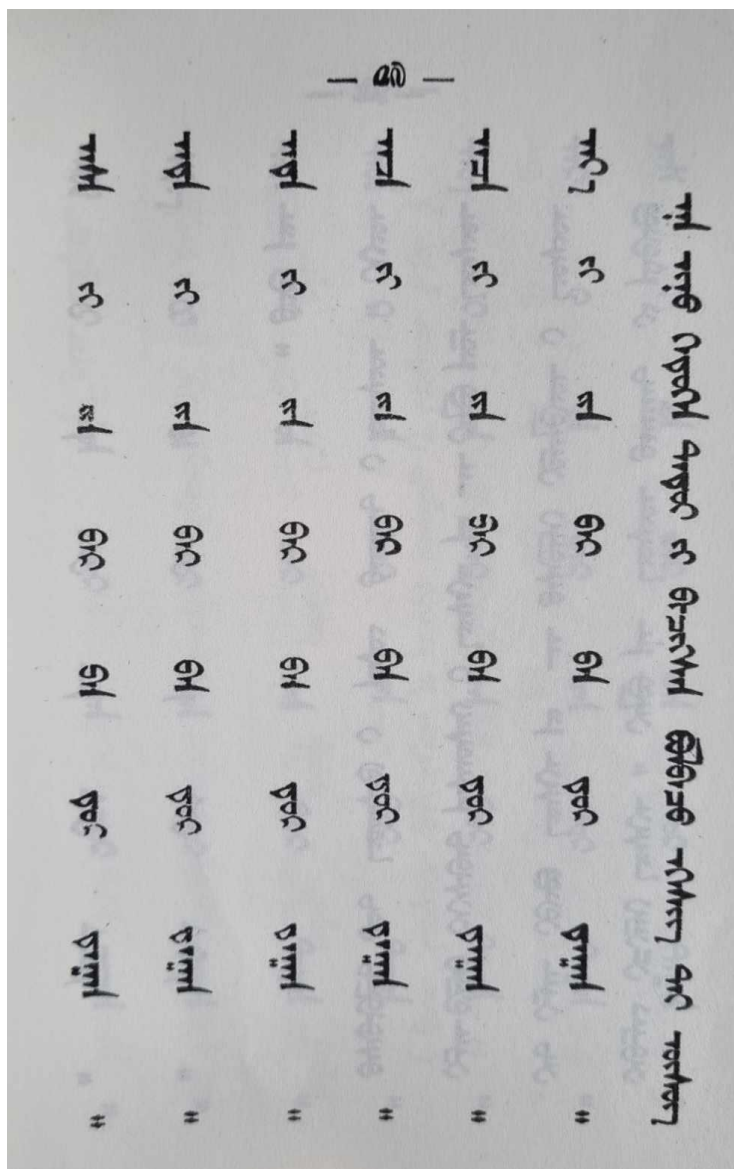

ГАЛИГ

- 26.01 an-a -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 26.02 aba -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 26.03 aq-a -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 26.04 ay-a -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 26.05 ama -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 26.06 ala -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 26.07 ar-a ara -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;

ХӨРВҮҮЛЭГ

ан-а	-йи -йин -бар -бан -даган;
аба	-йи -йин -бар -бан -даган;
ах-а	-йи -йин -бар -бан -даган;
аг-а	-йи -йин -бар -бан -даган;
ама	-йи -йин -бар -бан -даган;
ала	-йи -йин -бар -бан -даган;
ар-а ара	-йи -йин -бар -бан -даган;

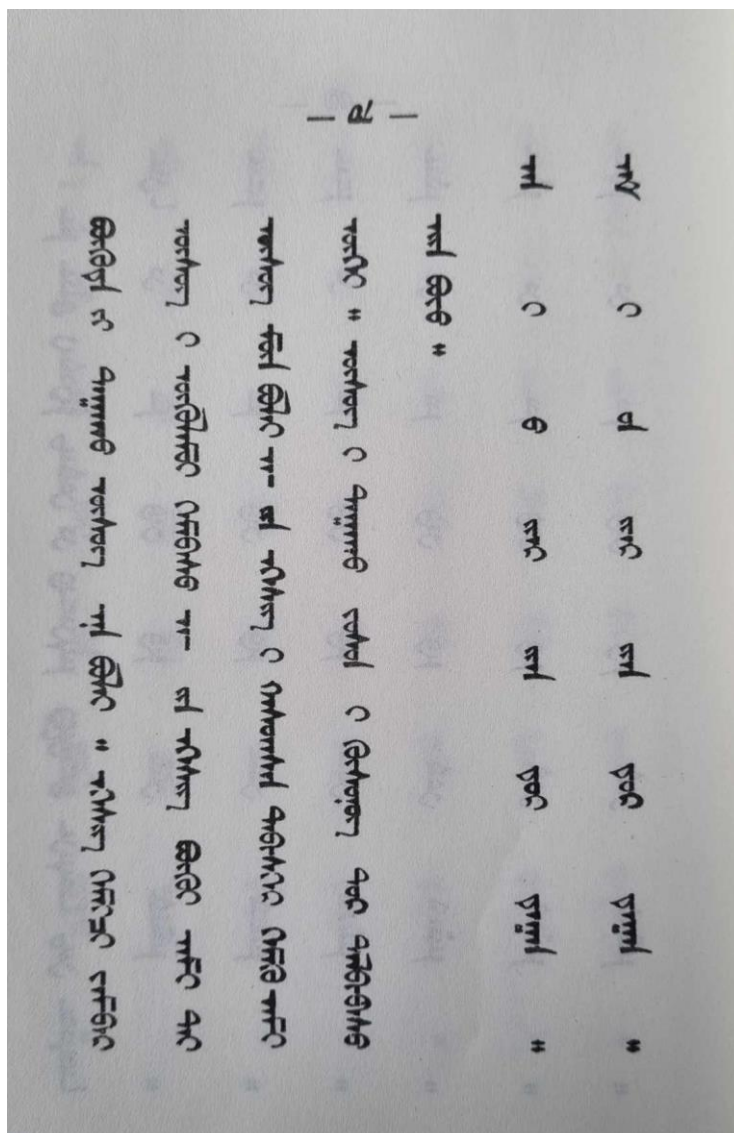

ГАЛИГ

- 27.01 asa -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 27.02 ada -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 27.03 ata -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 27.04 aja -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 27.05 ača -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 27.06 ay-a -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 27.07 ene inu kedüken tedüi-yi bičigsen bolbaču egesig-tei üsüg

ХӨРВҮҮЛЭГ

- аса -йи -йин -бар -бан -даган;
- ада -йи -йин -бар -бан -даган;
- ата -йи -йин -бар -бан -даган;
- ажа -йи -йин -бар -бан -даган;
- ача -йи -йин -бар -бан -даган;
- ай-а -йи -йин -бар -бан -даган; Энэ нь хэдхэн төдийг бичсэн боловч эгшигтэй үсэг

ГАЛИГ

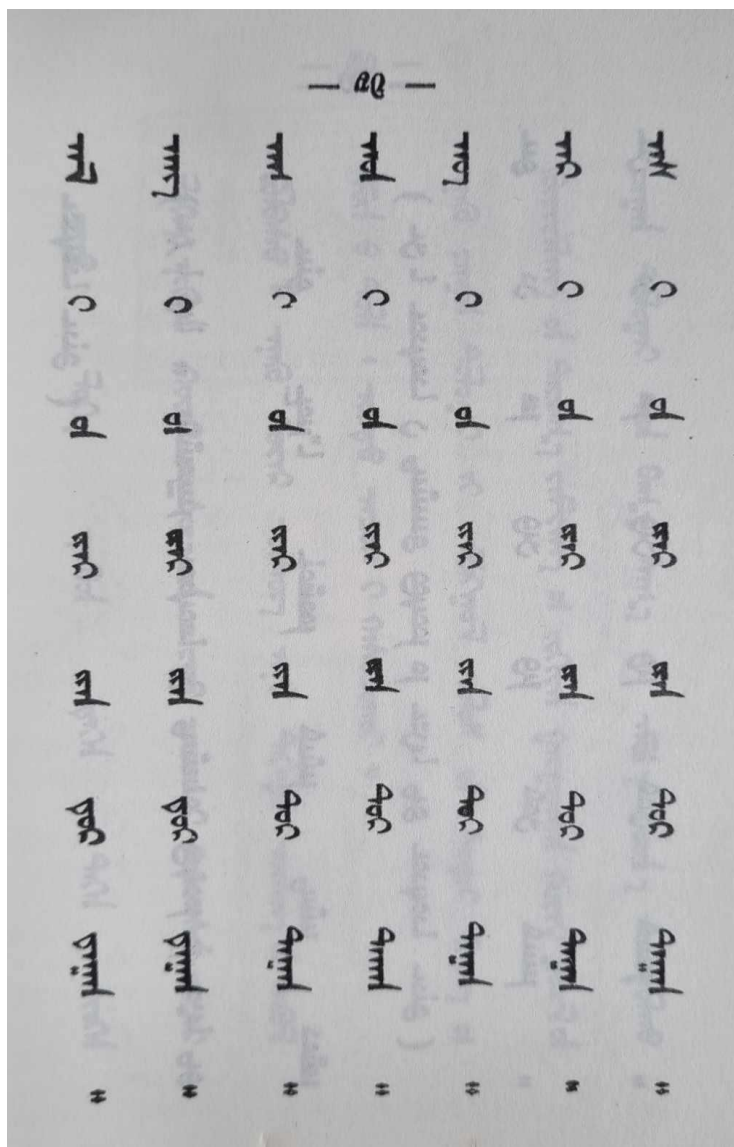
- 28.01 бүгүде-йи даҗақу үсүг ене болай. egesig kemegči yambar
- 28.02 үсүг-и өгүлемүи кемебесү а-йин еgesig бүкүи ами-тай
- 28.03 үсүг мөн болай. а-йин еgesig-и qasuγsan debisker kemekü ami
- 28.04 үгеи үсүг-и даҗақу yosun-и күсүнүг-түр talbibasu
- 28.05 eyin buyu.
- 28.06 an -и -у -ийар -ийан -дур -даган;
- 28.07 am -и -ун -ийар -ийан -дур -даган;

ХӨРВҮҮЛЭГ

бүгдийг дагах үсэг энэ болой. Эгшиг хэмээгч ямар үсгийг өгүүлмүй хэмээвээс, а-гийн эгшиг бүхий амьтай үсэг мөн болой. а-гийн эгшгийн хассан дэвсгэр хэмээх амьгүй үсгийг дагах ёсыг хүснэгт тавиваас ийн буюу.

- ан -и -у -ийар -ийан -дур -даган;
- ам -и -ун -ийар -ийан -дур -даган;

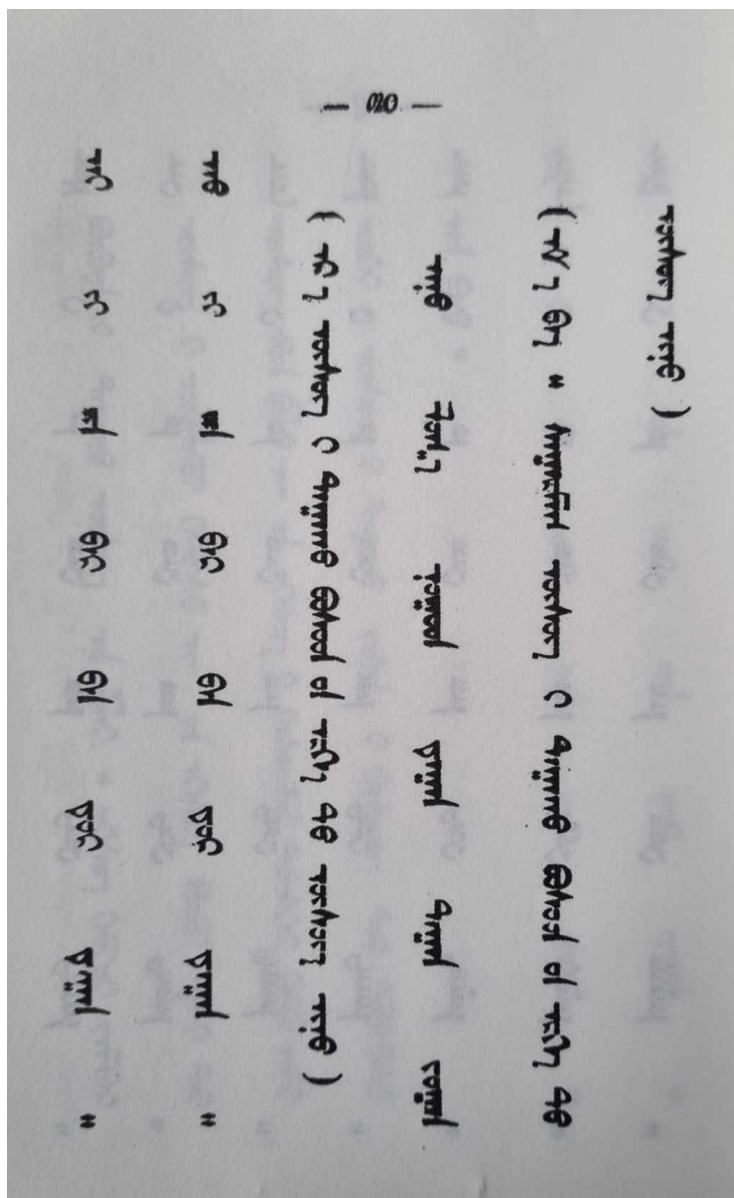

ГАЛИГ

- 29.01 ал -и -ун -ийар -ийан -дур -даган;
- 29.02 анг -и -ун -ийар -ийан -дур -даган;
- 29.03 аг -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- 29.04 ад -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- 29.05 аб -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- 29.06 ар -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- 29.07 ас -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;

ХӨРВҮҮЛЭГ

- ал -и -ун -ийар -ийан -дур -даган;
- анг -и -ун -ийар -ийан -дур -даган;
- аг -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- ад -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- аб -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- ар -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;
- ас -и -ун -ийар -ийан -тур -таган;

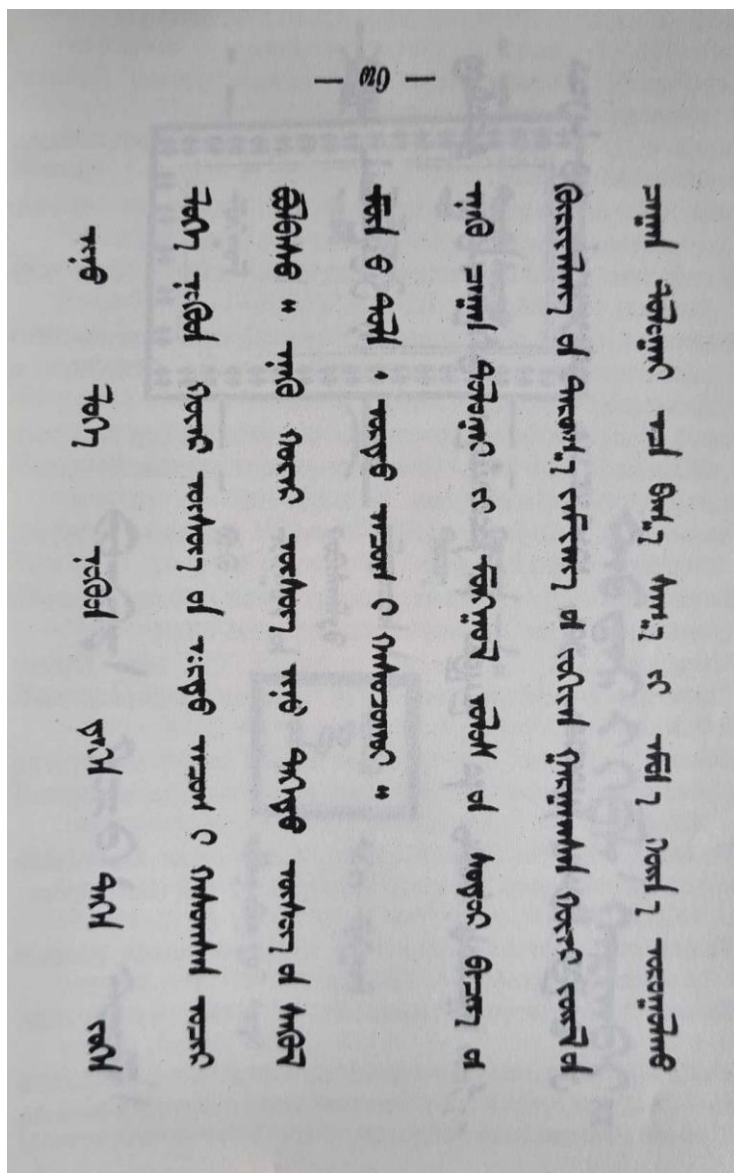

ГАЛИГ

- 30.01 ay -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 30.02 au -yi -yin -bar -ban -dur -dayan;
- 30.03 (er-e üsüg-i dayaqu busud-un erke-tü üsüg inu)
- 30.04 anu -luγ-a -nuγud -dayan -taγan yuγan;
- 30.05 (em-e ba sayarmaγ üsüg-i dayaqu busud-un erke-tü
- 30.06 üsüg inu)

ХӨРВҮҮЛЭГ

ай -йи -йин -бар -бан -дур -даган;
 ау -йи -йин -бар -бан -дур -даган;
 (Эр үсгийг дагах бусдын эрхт үсэг нь) ану -лугаа -нугууд -даган -таган -юугаан (Эм ба саармаг үсгийг дагах бусдын эрхт үсэг нь)

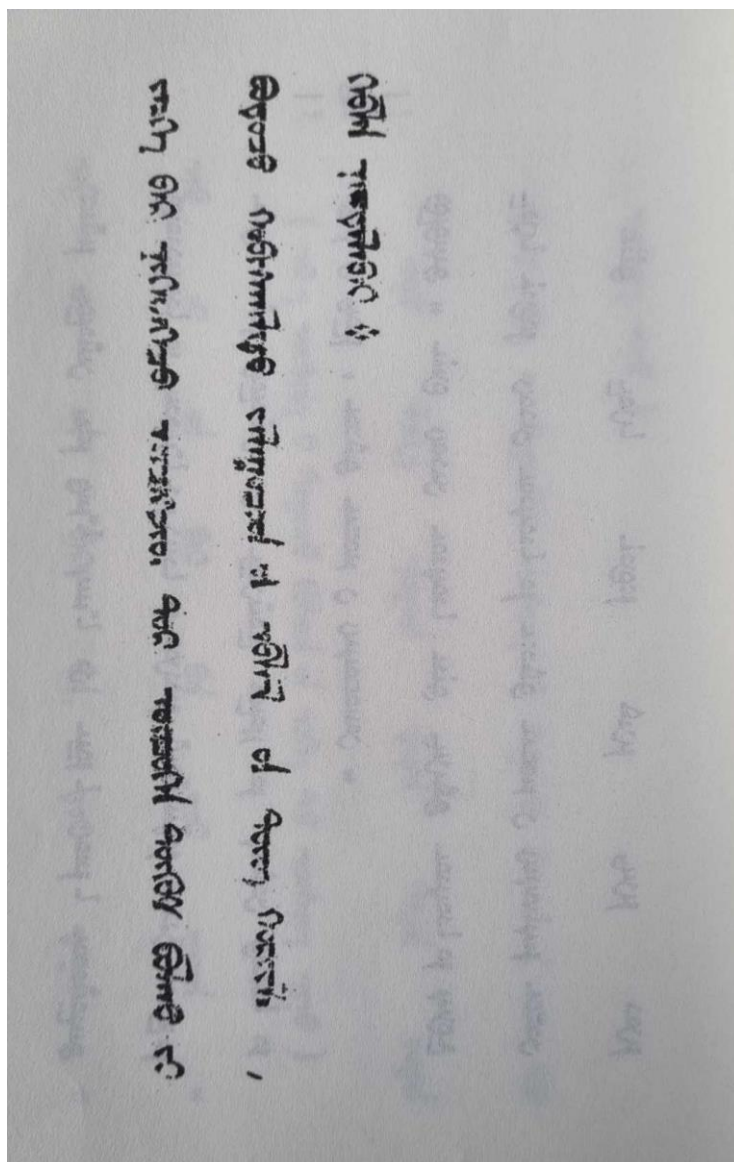

ГАЛИГ

- 31.01 inu -lüge -nügüd -degen -tegen -yügen
- 31.02 -lüge -nügüd qoyar üsüg-ün urtu açuγ-i qasuγsan učir
- 31.03 bolbasu, enekü qoyar üsüg inu degedü üsüg-ün segül
- 31.04 mön-ü tula, urtu açuγ-i qasujuqui.
- 31.05 enekü çayan toluyai-yi mongyol ulus-un sudur biçig-ün
- 31.06 küriyeleng-ün daruγ-a jamyang-un jokiyān γaryaysan qoyar jüil-ün
- 31.07 çayan toluyai-aça bay-a saγ-a-yi emün-e qoyin-a oruyulqu

ХӨРВҮҮЛЭГ

ину -лүгээ -нүгүүд -дэгэн -тэгэн -юүгээн
 -лүгээ -нүгүүд хоёр үсгийн урт ацгийг хассан учир болбоос. энэхүү хоёр үсэг нь дээд үсгийн сүүл мөний тул, урт ацгийг хасжээ.
 Энэхүү цагаан толгойг Монгол улсын Судар бичгийн хүрээлэнгийн дарга Жамьянгийн зохион гаргасан хоёр зүйлийн цагаан толгойгоос бага сагыг өмнө хойно оруулах

ГАЛИГ

- 32.01 jerge-ber nigedkejü üjegčid-tür öcükен döküm bolqu-yi
- 32.02 boduju qubisqaltu jalayučud-un eblel-ün töb qoriyan-ača
- 32.03 keblen neyitelebei.

ХӨРВҮҮЛЭГ

зэргээр нэгтгэж үзэгчдэд өчүүхэн дөхөм болохыг бодож Хувьсгалт залуучуудын эвлэлийн төв хорооноос хэвлэн нийтлэв.

Ашигласан ном

Ринчен. Б. (2015). Монгол бичгийн хэлний зүй. Тэргүүн дэвтэр. Удиртгал. Эрхлэн хэвлүүлсэн Э.Пүрэвжав, Улаанбаатар: Соёмбо принтинг. 115 тал.

Пүрэвжав. Э. (2014). Их эрдэмтэн Онходын Жамьян. Хянан тохиолдуулсан Б.Энхтүвшин, Улаанбаатар: Адмон принтинг. 138-157 тал.

Жамьян О. (2014). Монгол хэл бичгийн ухаан. Эмхэтгэн хэвлүүлсэн Э.Пүрэвжав. хянан тохиолдуулсан Д.Төмөртоогоо, Улаанбаатар: Адмон принтинг. 19-39, 121-255 тал

Төмөртоогоо. Д. (1982). Монгол хэл шинжлэлийн түүхэн уламжлал ба онолын үндэс. “Хэл зохиол судлал” XVII боть, V дэвтэр, Улаанбаатар, 32-81 тал.